

HI ZK U NT ZA

*Argia SANTAMARIA
BARINAGARREMENTERIA*

Heriotzaren eta doluaren
trataera literaturaren bidez
Haur Hezkuntzan

TFG/GBL 2020

Haur Hezkuntzako Irakasleen Gradua
Grado en Maestro en Educación Infantil

Gradu Bukaerako Lana
Trabajo Fin de Grado

HERIOTZAREN ETA DOLUAREN TRATAERA
LITERATURAREN BIDEZ HAUR HEZKUNTZAN

Argia SANTAMARIA
BARINAGARREMENTERIA

GIZA ETA GIZARTE ZIENTZIEN FAKULTATEA
FACULTAD DE CIENCIAS HUMANAS Y SOCIALES

NAFARROAKO UNIBERTSITATE PUBLIKOA
UNIVERSIDAD PÚBLICA DE NAVARRA

Ikaslea / Estudiante

Argia SANTAMARIA BARINAGARREMENTERIA

Izenburua / Título

Heriotzaren eta doluaren trataera literaturaren bidez Haur Hezkuntzan

Gradu / Grado

Haur Hezkuntzako Irakasleen Gradua / Grado en Maestro en Educación Infantil

Ikastegia / Centro

Giza eta Gizarte Zientzien Fakultatea / Facultad de Ciencias Humanas y Sociales
Nafarroako Unibertsitate Publikoa / Universidad Pública de Navarra

Zuzendaria / Director-a

Juan Jose ZUBIRI LUJANBIO

Saila / Departamento

Giza eta Hezkuntza Zientzien Saila

Ikasturte akademikoa / Curso académico

2019/2020

Seihilekoa / Semestre

Udaberria / Primavera

Hitzaurrea

2007ko urriaren 29ko 1393/2007 Errege Dekretua, 2010eko 861/2010 Errege Dekretuak aldatuak, Gradu ikasketa ofizialei buruzko bere III. kapitulu hau ezartzen du: “ikasketa horien bukaeran, ikasleek Gradu Amaierako Lan bat egin eta defendatu behar dute [...] Gradu Amaierako Lanak 6 eta 30 kreditu artean edukiko ditu, ikasketa planaren amaieran egin behar da, eta tituluarekin lotutako gaitasunak eskuratu eta ebaluatu behar ditu”.

Nafarroako Unibertsitate Publikoaren Haur Hezkuntzako Irakaslearen Graduak, ANECAk egiaztatutako tituluaren txostenaren arabera, 12 ECTSko edukia dauka. Abenduaren 27ko ECI/3854/2007 Aginduak, Haur Hezkuntzako irakasle lanetan aritzeko gaitzen duten unibertsitateko titulu ofizialak egiaztatzeko baldintzak ezartzen dituenak arautzen du titulu hau; era subsidiarioan, Unibertsitatearen Gobernu Kontseiluak, 2013ko martxoaren 12ko bileran onetsitako Gradu Amaierako Lanen arautegia aplikatzen da.

ECI/3854/2007 Aginduaren arabera, Haur Hezkuntzako Irakaslearen ikasketa-plan guztiak hiru modulutan egituratzen dira: lehena, oinarrizko prestakuntzaz arduratzen da, eduki sozio-psiko-pedagogikoak garatzeko; bigarrena, didaktikoa eta diziplinakoa da, eta diziplinen didaktika biltzen du; azkenik, Practicum daukagu, zeinean graduko ikasleek eskola praktiketan lortu behar dituzten gaitasunak deskribatzen baitira. Azken modulu honetan dago Gradu Amaierako Lana, irakaskuntza guztien bidez lortutako gaitasun guztiak islatu behar dituen. Azkenik, ECI/3854/2007 Aginduak ez duenez zehazten gradua lortzeko beharrezkoak diren 240 ECTSak nola banatu behar diren, unibertsitateek ahalmena daukate kreditu kopuru bat zehazteko, aukerako irakasgaiak ezarri, gehienetan.

Beraz, ECI/3854/2007 Agindua betez, beharrezkoa da ikasleak, Gradu Amaierako Lanean, erakus dezan gaitasunak dituela hiru moduluetan, hots, oinarrizko prestakuntzan, didaktikan eta diziplinan, eta Practicumean, horiek eskatzen baitira Haur Hezkuntzako Irakasle aritzeko gaitzen duten unibertsitateko titulu ofizial guztietan.

Lan honetan, *oinarrizko prestakuntzako moduluak* bide eman dit marko teorikoan autore desberdinen teoria psikologiko, pedagogiko zein sozialak islatu ahal izateko. Hauek ikasleekin egingo den esku hartzearen nondik-norakoak zehazten laguntzen dute. Horrez gain, ikasleen ezaugarriak ezagutu eta landu nahi diren helburuetan lan egiteko esparrua ere eskaintzen du.

Didaktika eta diziplinako moduluari esker proposamen didaktikoa diseinatzeko ezinbesteko ezagutzak eskuratu ditut, besteak beste, ikasgelan lantzeko metodoligoa zein estrategiak. Hauek 4. atalean, SEKUENTZIAREN PROPOSAMENA atalean ikus daitezke modu zuzenean, garapenaren baitan.

Halaber, *Practicum moduluak* hezkuntza zentroetan aurkitzen den errealitatearen ezaguera erraztu digu, honi esker bertako beharrak zein diren ikusi ahal izan dugulako. Behar horiei erreparatuz sortu edo diseinatu dira erantzun bat emateko tresna eta baliabideak.

Beste alde batetik, ECI/3854/2007 Aginduak ezartzen du, Gradua amaitzerako, ikasleek gaztelaniazko C1 maila eskuratuta behar dutela. Horregatik, hizkuntza gaitasun hau erakusteko, bi eletan idatziko dira lanaren “Sarrera” eta “Ondorioak” atalak.

Laburpena

Jarraian aurkezten diren orrialdeetan gaur egungo curriculumean oraindik ere tabua izaten jarraitzen duen “heriotza” gaia ulertu eta hura literaturaren bidetik lantzeko proposamen didaktiko bat eman nahi da. Horretarako, eskola hartuko da egunerokotasunak luzatzen dizkigun erronka eta beharrei erantzuteko esparru gisa; hain zuzen ere, Haur Hezkuntzako ziklotik gaia naturaltasunez lantzeko materialaren proposamena luzatzen da. Heriotza gure gizartean oraindik ere ezkututzen den gaia denez gero, eskoletan bere lanketa asko mugatu da; horrela, gaia lantzeko orduan ezjakintasun eta ziurtasun eza handiak sortuz hezkuntzako profesionalei. Lan honen helburua profesional horiei gaia modu natural eta didaktiko batean jorratzeko proposamen bat eskaintzea litzateke, horretarako behar diren informazio zein baliabideak aurkeztuz.

Hitz gakoak: Heriotza; Dolua; Haur Hezkuntza; Literatura; Proposamen didaktikoa.

Resumen

El trabajo que se presenta a continuación pretende intentar comprender y tratar a través de la literatura y en una propuesta didáctica un tema que aún hoy en día es tabú dentro del currículum, la muerte. Para ello, se tomará la escuela como marco de respuesta a los retos y necesidades que nos plantea el día a día; es decir, desde el ciclo de Educación Infantil se hace una propuesta de material para trabajar el tema con naturalidad. La muerte es un tema que no se quiere tratar socialmente, en las escuelas su estudio se ha limitado considerablemente; esto nos lleva a que los profesionales de la enseñanza se encuentran en situaciones de desconocimiento e inseguridad. El objetivo de este trabajo es dar a los profesionales de la enseñanza las herramientas e información necesarias para poder abordar este tema de forma natural y didáctica.

Palabras clave: Muerte; Luto; Educación infantil; Literatura; Propuesta didáctica.

Abstract

In the current curriculum, death continues to be a taboo topic. In the upcoming pages, I will aim to explore and present a teaching course material on such subject based on literature research. In order to obtain this, the daily challenges and needs that arise at school will be regarded, creating a material that will facilitate to work on it with naturalness, especially directing it to preschool education. As death is yet a topic that is hidden at our society, schools have had a fairly limited approach to it. Thus, teaching experts have found it difficult to access knowledgeable and trustworthy sources. The aim of this dissertation would therefore be to propose a teaching strategy to those professionals in order to approach the topic naturally and using educational strategies, for which I will provide the necessary informative resources.

Key words: Death; Grief; Preschool teaching; Literature; Educational/teaching strategies.

Résumé

La mort continue à être un tabou sur le programme d'études actuel. Dans les prochaines pages, il y aura une proposition didactique pour comprendre ce sujet et pour l'aborder en considérant l'investigation littéraire. Pour cela, on prendra l'école comme domaine pour répondre aux défis et besoins quotidiens; en particulière, il y aura une proposition pour travailler sur ce matériel naturellement dès l'école maternelle. La mort est encore un thème qu'on cache dans la société et conséquemment, les écoles ont été limitées pour en travailler, ce qui a créé de la méconnaissance et insécurité dans les éducateurs. L'objectif de cette dissertation est d'offrir ces professionnels une proposition pour aborder le sujet d'une façon naturelle et didactique, en comprenant l'information tout comme les recours pour l'atteindre.

Mots clés: La mort; Le deuil; L'école maternelle; La littérature; La proposition didactique.

Aurkibidea

1.	SARRERA.....	1
	Introducción	3
2.	ARLOAREN EGOERA.....	6
2.1	Zer dira heriotza eta dolua	6
2.2	Zergatik eta nola landu heriotza Haur Hezkuntzan	11
2.3	Literatura terapeutikoa	13
2.4	Heriotzaren presentzia Nafarroako Curriculum dekretuan	15
3.	HELBURUAK.....	20
4.	SEKUENTZIA DIDAKTIKOAREN PROPOSAMENA	21
4.1	5-6 urteko ikasleen ezaugarriak	24
4.2	Helburuak	25
4.3	Edukiak	26
4.4	Metodologia	26
4.5	Denboralizazioa	29
4.6	Jardueren taulak.....	31
4.7	Ebaluazioa	55
5.	ONDORIOAK	56
	Conclusión	57
6.	BIBLIOGRAFIA.....	60
7.	ERANSKINAK.....	63

1. SARRERA

Heriotza sortzea edo jaiotzea bezain naturala da. Saihestezina da, erreala. Gaiarekiko pentsamoldea aldatuz joan den arren, azken urteotan batez ere, oraindik ezin dezakegu ukatu gure gizartean tabu bat izaten jarraitzen duela. Haur Hezkuntzan “heriotza” gaia are gehiago ezkututzen dela baieztatuko nuke. Hori dela eta, lan hau gai hori jorratzeko beharretik sortzen da.

Heriotza bizitzaren etena da, bere bukaera. Hortaz, esan genezake, ezin dela bizitzarik ulertu heriotzik gabe; izaki bizidun ororen amaiera da. Hezkuntzan, eta batez ere Lehen Hezkuntzan, asko hitz egiten da izaki bizidunei buruz; jaio, elikatu, ugaltu eta hil egiten den oro izaki biziduna da. Eskoletan asko lantzen dira jaiotzea, elikadura eta ugalketa atalak, baina heriotza beti laino batean geratzen den gaia da. Ikusita hain berezkoa dugun gertaera dela, zaila zait ulertzea honi buruz hitz egiteak nolako buruhaustea sortzen dizkigun oraindik ere.

Oro har, ez bizitzan ez eskolan ez da heriotzaz hitz egiten, unean bertan heriotza kasu bat edo galeraren bat ez badago behintzat. Halaxe baieztatzen du Izagirrek (2002) berak ere *“Benetan asko kezkatzen nau hezkuntzan heriotzari eskaintzen zaion denbora eskasak”* dioenean. Hau honela izateak hezkuntzako profesional zein helduok egoera horri aurre egiteko tresnarik gabe harrapatzea dakar berarekin. Nabarian geratzen da irakasleok sentitzen dugun formakuntza falta; gu geu ere ez garelako balore horietan heziak izan (Poch Avellan, 2009). Azken finean, Marzabalek (2007: 23) dioen bezala, *“Ezer gutxi dakigu berari buruz, egunen batean guregana iritsiko dela baino ez. Izan ere, denok hilko garenaren ziurtasuna izanda ere, heriotzaz beti hirugarren pertsona hitz egiten da, beti da beste bat bizia uzten duena. Hori dela eta egiten zaigu hain zaila heriotzaz hitz egitea.”* Guzti honek haurraren nahasmendu eta zailtasun handiak eragiten ditu. Izan ere, esate baterako, ohikoa da heriotza kasuren bat ematen denean, unean bertan eta gainera talde handian horri buruz hitz egiten jardutea. Momentu horretan haurrak sufrimendu eta samin asko izan dezake eta agian ez da unerik egokiena hori horrela lantzeko.

Arnalek (2012: z.g) sutzuki defendatzen du literatura haur bati heriotza zer den ulertu eta doluan laguntzeko tresna egokia izan daitekeela, baina, argi azpimarratzen du tresna bat izaten besterik ez duela jarraitzen, hau da, soilik honekin ez dugula modu egokian landuko. Heriotzaren Pedagogiaz mintzo da bere artikuluan, esanez nola hauek lan egiteko bi eremu bereizten dituzten: prebentzio jarduerak eta jarduera aringarriak. Prebentzio jarduerak heriotza kasu bat gertatu aurretik egiten diren jarduerak dira, eta jarduera aringarriak, aldiz, behin heriotza bat gertatu ondoren egiten direnak. Nik neuk asko sinesten dut prebentzioan, izan ere, behin eremu hori ondo landuz gero, jarduera aringarri horien zama eta beharra asko jaitsi daitekeela uste dut horrela haurrari hainbat trauma eta sufrimendu saihestuz. Horregatik, lan honen bitartez, “bizitzaren zikloa” proiektu baten barruan aurki daitekeen 5-6 urteko haurrei bideratutako jarduera prebentiboz osaturiko sekuentzia didaktiko bat proposatzen da.

Argi dagoena da, maiz suertatzen den gertaera dela eta ondorioz ikastetxean urtero ikusiko den esperientzia bat izango dela. Batzuetan gertukoagoa gerta daiteke, ikasleen kasuan esate baterako, aiton-amonaren baten heriotza, amak galdutako haurra edota gelan larriki gaixo egon den haurraren heriotza. Irakasleen kasuan ere, urrutiago, istripuren batean hildako lagunen bat edo bat-batean hil zen izeba. Ezin da albo batera utzi hezkuntzak bizitzarako hezteko duela helburu; bertan ikasitako gauza asko bizitzarako egoera desberdinetan aplikatu behar izango dira. Hauek honela izanik, jakina da haurrek lehenago edo beranduago heriotzarekin topo egingo dutela eta hari aurre egiteko gaitasun emozional batzuk beharko dituztela. Hargatik da hain garrantzitsua txikitatik horretan trebatzen ikastea. Beraz, Alvarez-ekin (2017) bat nator “Esaten da hitzetan jartzen ez dena ez dela existitzen. Beraz, gai horiek tabu bihurtu nahi ez baditugu, jorratu egin beharko ditugu gure eskoletan” esaten duenean. Azken finean “*Educación para la muerte significa educar para la vida*” (Avellan, 2009: 53).

Eskola haurren heziketa prozesuko instituzio nagusia izaki, familiekin batera, askotan bizitzako hain beharrezkoak diren hainbat balore lantzeaz “ahazten” da. Balore hauen bitartez, ikasleek egoera jakin batzuei aurre egiteko nortasuna garatzea ahalbidetzen dute, esaterako, heriotza. “*Una enseñanza que no tenga en cuenta la*

muerte, no se está dirigiendo a los seres humanos, ya que los delimita impidiendo una mirada global hacia su condición de ser vivo” (Cortina, 2010: 57).

Ni neroni gai hau lantzerantz bultzatu nauten barne-indarrak bi izan dira: alde batetik, ni haurra nintzenean pairatu behar izan nuen nire amaren heriotza. Nire garapen emozionalean zein nortasunean ondorio handiak izan ditu. Egun oraindik ere pairatzen jarraitzen dut eta hau horrela izatearen arrazoia, nire ustez, ez nuelako/zidatelako dolua modu egokian bideratu da. Bestetik, iaz haur eskoletan hezitzaile gisa lanean nengoenean bizi izan nuen esperientzia bat; 2 urteko haur baten amaren heriotza. Gogoratzen dut jende guztia oso urduri jarri zela eta inork ez zekiela ez protokolorik ezta nola jokatu edo nola bideratu egoera eta horrek izugarrizko arreta piztu zidan. Izan ere, legez hain ohikoa beharko lukeen gai baten aurrean hain ezjakin eta kikilduta agertzea denok, zeharo antinaturala eta onartezina iruditu zitzaidan.

Introducción

La muerte es tan natural como la creación o el nacimiento. Es algo inevitable, es algo real. A pesar de que la mentalidad en lo que se refiere a este tema ha ido cambiando, más notablemente los últimos años, es indiscutible que sigue siendo un tabú en la sociedad de hoy en día. Incluso me atrevo a decir que la muerte es un tema que se oculta aún más en la Educación Infantil y es por ello que este trabajo surge de la necesidad de abordar este tema.

Entendiendo la muerte como el fin de la vida, es incompresible la vida sin la muerte; es el fin de todo ser vivo. En la enseñanza y sobre todo en la Educación Primaria se habla mucho sobre los seres vivos; todo aquello que nace, se alimenta, se reproduce y muere es un ser vivo. En las escuelas se trabaja mucho estas fases, pero la muerte es un tema que siempre se queda en el tintero. Siendo un hecho tan natural me resulta difícil comprender los problemas que nos produce hablar de él.

A no ser que nos toque de cerca la pérdida de alguien o que se nos muera algún ser querido, en general, ni en la vida ni en la escuela se habla sobre este tema, así lo confirma Izagirre (2002) “Realmente me preocupa el poco tiempo que se le dedica a la muerte en la educación”. Este hecho nos lleva tanto a los profesionales de la

enseñanza como a los adultos a encontrarnos sin herramientas para poder afrontar esta situación. En estas condiciones sale a la luz la falta de formación del profesorado; al fin y al cabo, nosotros tampoco no hemos sido educados en esos valores (Poch Avellan, 2009). Resumiendo, como dice Marzabal (2007: 23) “poco o nada sabemos de ella, excepto que, algún día, también llamará a nuestra puerta. Porque, pese a la certeza de que todos moriremos, la muerte siempre se conjuga en tercera persona, siempre es otro quien abandona esta vida. De ahí que sea tan difícil hablar sobre ella”. Todo esto puede crear a los niños una serie de dificultades y trastornos. Y es que, por ejemplo, cuando se da un fallecimiento en las escuelas hay una tendencia para hablar de ello en el momento y además en grupos grandes. Seguramente en ese momento el niño o la niña esté sufriendo, y que puede que no sea el momento más adecuado para tratar el tema y menos de ese modo.

Arnal (2012) defiende con vehemencia que la literatura puede ser un instrumento adecuado para entender lo que es la muerte y ayudar a un niño en el duelo, pero subraya que sólo sigue siendo una herramienta, es decir, que sólo con eso no es suficiente. En su artículo Arnal habla sobre la Pedagogía de la Muerte y que existen dos campos de acción: ejercicios de prevención y ejercicios paliativos. Los primeros son aquellos ejercicios que se realizan antes de que se dé una pérdida y los segundos en cambio son aquellos que se realizan a posteriori. Yo apuesto por la prevención ya que si se ha tratado el tema con anterioridad creo que se puede reducir mucho la carga y la necesidad de estas actividades paliativas, evitando así traumas y sufrimientos. Es por ello que en este trabajo podremos encontrar una secuencia didáctica de prácticas preventivas dirigidas a niños de 5-6 años, la cual podría incluirse dentro de un proyecto sobre “el ciclo de la vida”.

Lo que está claro es que es una situación común que se puede dar en nuestros colegios. Algunas veces de una forma más directa como la muerte de algún abuelo o abuela de uno de los alumnos, una madre que ha perdido el niño que esperaba o la muerte de algún niño de clase que se encontraba enfermo. Otras veces de una forma más indirecta como puede ser la muerte de algún amigo de un profesor o la inesperada muerte de una tía. No podemos dejar a un lado que uno de los objetivos de

la educación es prepararnos para la vida; muchas cosas aprendidas ahí las tendremos que aplicar más tarde en diferentes situaciones que nos encontraremos en un futuro. Es de esperar que los niños tarde o temprano se verán en una situación donde vivirán de cerca la pérdida de algún ser querido y que necesitarán de capacidades emocionales para enfrentarse a esta nueva situación. Es por ello muy importante instruirles en ese aprendizaje. Estoy totalmente de acuerdo con Álvarez (2017) cuando dice “que lo que no se pone en las palabras no existe. Por lo tanto, si no queremos convertir estos temas en tabúes, tendremos que tratarlos en nuestras escuelas”. Al fin y al cabo “Educar para la muerte significa educar para la vida” (Avellan, 2009: 53).

La escuela (junto con la familia) es la principal institución del proceso educativo de los niños y niñas, y muchas veces se “olvida” de cultivar ciertos valores tan necesarios en la vida. A través de estos valores, los alumnos crean una personalidad que más tarde les ayudará a enfrentarse a diferentes situaciones de la vida, como por ejemplo, la muerte. “Una enseñanza que no tenga en cuenta la muerte, no se está dirigiendo a los seres humanos, ya que los delimita impidiendo una mirada global hacia su condición de ser vivo” (Cortina, 2010: 57).

A mí personalmente hay dos situaciones que me han llevado a tratar este tema: por un lado, la muerte de mi madre cuando yo era pequeña. Esto ha influido notablemente tanto en mi desarrollo emocional como en mi personalidad. Aún hoy en día sigo sufriendo las consecuencias de aquella pérdida, y esto yo creo que se debe a que no supe, ni tampoco me enseñaron a gestionar el duelo de una forma correcta. Y por otro lado, una experiencia que viví el año pasado cuando estaba trabajando como profesora; fue la muerte de la madre de una niña de dos años. Me acuerdo cómo me llamó la atención el hecho de cómo todo el mundo se puso nervioso y nadie sabía cuál era el protocolo a seguir, ni cómo abordar o gestionar el tema. Y es que me pareció antinatural e incluso inadmisible el hecho de cómo reaccionamos ante una situación que debería de ser normal.

2. ARLOAREN EGOERA

2.1 Zer dira heriotza eta dolua

Heriotza halabeharrezko gertaera bat da, zeinak eragin emozional handia sortzen duen defuntuaren inguruko pertsonengan. Oro har, samin handia sentitzen dute hil den pertsona horren gertukoek; samin hau, halere, desberdina izan daiteke heriotzaren nolakotasunaren arabera.

Piñeirok (2016) hiru motako sailkapena egiten du, bakoitza modu desberdinean artatu behar dela esanik:

1) Berezko heriotza: gaitzen batek eragindako heriotza edo prozesu naturalek, adinak eta denboraren igaroak esate baterako, eragindakoa da.

2) Indarkeriazko heriotza: modu traumatikoan agertzen den heriotza da: erailketa bat, bere buruaz beste egin edo istripuz izan daiteke.

3) Heriotza zehaztugabea, bat-batekoa edo espero gabea: aurre abisurik gabeko organismoak kale egiten duenean ematen dena.

Heriotzaren trataera, honenbestez, desberdina izango da kasuan kasu, izan ere, egoera bakoitzaren aurrean erantzun desberdinak ematen dira.

Heriotza kasu guztien artean, ahaztu gabe heriotzaz mintzo garela eta bakarra ere ez dela samurra, artatzen errazena berezko heriotza da. Aurreikus daitekeen bakarra da, unea gerturatzen joan ahala intuitu eta prest egoteko edo heriotza onartzeko denbora ematen du. Honek dakarren eragina gertukoengan txikiagoa izan ohi da beste heriotzekin alderatuz. Esan daiteke, haxe dela haurtzaroan gehien bizitzen den heriotza, batez ere umeek aitona-amonak nagusiak edo gaixoak izateko aukera handia dagoelako, arestian esan bezala, amaiera saihestezinarekin. Horregatik irakasleek aurre egin behar izaten dioten motarik nagusia da eta gelan pixkanaka, progresiboki, lantzeko aukera gehien ematen dituen taldea apurka prestatuz.

Indarkeriaz edo bat-batean ematen diren heriotzak, aldiz, aurrean ezinezkoak dira eta oso zailak gelan lantzeko, izan ere, ikasleak ez dira egoten oraindik prest. Gainera, gehienetan ez dute izaten azalpenik. Kasu hauetan bizi zikloa ulertzera, ausazkotasuna

eta aurrean-ezinezkoen ulermenera bideratzea da onena. Hau da, ikasleei laguntzea ulertzen nola beti ez dagoen dena gure esku, nahiz eta norbera gauzak ondo egiten saiatu; gure kontrolpetik at dauden gertaerak existitzen direla.

Kontuan izan behar den beste atal bat, heriotzak, tokian toki, esanahi desberdina hartzen duela da. Izan ere, erlijio eta kultura desberdinek kutsu edo kontestualizazio desberdina ematen diote gertaera honi (Scalici, 2013). Modu desberdinean ulertze honek modu berean doluan eragin zuzena izaten du dolua bera ere mota batekoa edo bestekoa izanaraziz.

Mendebaldeko kulturetan, esaterako, erlijioaren boterea galduz joan da eta heriotzak ororen amaiera esan nahi du. Dena galtzen dugula, bizitza bera bukatu egin zaigula. Gizartean oraindik tabu bat izaten jarraitzen du eta gaia saihesten saiatzen gara. Izagirrek (2003) dio, heriotzaren hain berezkoa den itzulezintasun horrek kikildu egiten gaituela. Hernandez Arias-en (2000) aburuz gaur egun ez dugu egiten hausnarketarik heriotzaren funtsaren gainean, berak hori egitea gomendatzen digun arren.

Ekialdeko kulturetan aldiz, heriotza beste mundu, bizitza edo fase batera igarotzeko trantsizioa besterik ez da. Metamorfosiarekin alderatzen da askotan. Kultura hauetan heriotza guztiz normalizatua dagoen gaia da; egunerokotasunean presente izaten dute eta ez dute inolako arazorik horretaz hitz egiteko. Beraien aburuz, heriotza bizitzako beste gertakizun bat besterik ez da.

Hazkuntza eta hezkuntza, haurrak garapen bat izaten duen heinean, ematen diren prozesuak dira. Prozesu horretan heriotzaren kontzeptua ere eraldatuz joaten da. Esan daiteke, adinak zein bizitako esperientziek heriotzak propio dituen ezaugarriak barneratzen laguntzen dutela. Noreroren (2018) hitzetan, haurrak heriotza ondo ulertuko du baldin eta bere garapenarekin batera azpi-kontzeptu hauek ondo ulertzen baditu:

- Itzulezintasuna: behin hil eta gero ezin gara berriro ere bizirik egon; ez gara berpizten.
- Funtzionaltasun eza: bizi funtzioak (elikadura, arnasketa eta abar) eten egiten direla ulertzea.

- Unibertsaltasuna: izaki bizidun guztiak hil egiten gara; hori da amankomunean dugun gauza bakarrenetariko bat: amaiera.
- Saihestezintasuna: Itzulezintasuna eta funtzionaltasun ezari biziki lotuta dago. Besteen heriotza onartzen duten arren, nor bere buruarena ez dute onartzen. Kontzeptu biologiko eta erlijiosoak nahastearen ondorio da.
- Kausalitatea: beranduen barneratzen den kontzeptua da. Heriotzak “zergati” bat duela ulertzea da; arrazoi batengatik geratu dela. Arrazoiak barnekoak (bizi funtzioak) edo kanpokoak (erailketa bat) izan daitezke.

Kontzeptuok adinarekin garatuz joango dira kasu batzuetan (haurraren garapena eta inguruaren arabera) lehenago edo beranduago osatuko direlarik.

Jarraian taula orientagarri batean adieraziko dira Haur Hezkuntzako haurrek adina eta etapa ebolutiboaren arabera heriotza nola ulertzen duten (Martinez, 2015: 16). Honek, unean une, irakasle bezala emango ditugun azalpenak egokitu eta modu enpatikoagoan jokatzeko lagunduko digu.

Adina	Ulermen maila
0-1	<ul style="list-style-type: none"> - Ez dute heriotzaren kontzepturik ulertzen. - Gertuko hildakoaren hutsunea sumatzen dute. - Giro ezohikoaz jabetzen dira.
1-2	<ul style="list-style-type: none"> - Garrantzitsua den norbait falta denaz ohartzen dira. - Gertatutakoa esanguratsua dela ohartzen dira.
2-3	<ul style="list-style-type: none"> - Heriotza agertu-desagertzearekin lotzen dute. - Abandonu eta galera gisa sentitzen dute. - Banaketarekiko beldurra azaltzen da. - Ez dute bizitzaren ondorio gisa ikusten: biolentzia edo istripuen ondorio bezala ikusten dute.

3-5	<ul style="list-style-type: none"> - Heriotza irrealizat eta behin-behinekotzat jo arren, emozio biziak sentitzen dituzte. - Hildakoak bizi funtzioak betetzen dituela eta esnatu egingo dela uste dute; bizitza berreskuratuko duela.
5-6	<ul style="list-style-type: none"> - Heriotzak behin-behinekoa izaten jarraitzen du. - Helduek edozertatik babestu ditzaketela uste dute. - Heriotza kutsatu egin daitekeela eta ingurukoak hil daitezkeela uste dute.

Dolu hitzaren jatorri etimologikoa aztertuz gero latinetik datorrela (*dolium*) eta mina edo atsekabea esan nahi duela ikusiko dugu. Norbait edo zerbait galtzeko prozesuaren ostean agertzen den erantzuna da. Galera eta dolua hain irmoki lotuta egonda, beraz, argi izan behar dugu irakasleok, bizitzan azkenean sarri egoten garela dolu egoera batean, izan ere, mota askotako galerak etengabe bizitzen ditugu. Horregatik esan daiteke, dolua prozesu arrunta dela (Cid, 2011). Dolua, aldi berean, gertaera batzuk onartzeko mekanismo bat ere bada; hasiera eta bukaera duen berrantolaketa emozional eta sozialaren prozesua da.

Egoera berrira egokitze fase honetan hainbat faktorek parte hartzen dute; doluan dagoen pertsonaren izaera, heriotza mota (naturala, bat-batekoa eta abar) hildakoa eta pertsonaren arteko harremanaren nolakotasuna, dolua bizitzen ari den pertsonaren ingurua eta abar (Andonegi et al., 2016). Honek guztiak dolua dinamikoa izatea dakar, hau da, emozioak eta beraien sakontasuna aldatuz doazen heinean, gorabeherak emango dira prozesuan (Diaz, 2016). Doluaren iraupenean ere eragin zuzena dute faktore hauek guztiek, horien arabera dolua laburragoa edo luzeagoa izan baitaiteke. Honenbestez, ez dago doluaren iraupen zehatzik.

Gizabanako bakoitzak modu desberdinean erantzuten du dolu prozesu baten aurrean: haserrea, tristezia, erruduntasuna, nekea, ahultasuna, tentsioa, negarra, bakardadea eta abar bezalako emozioetatik pasa daiteke edonor edonoiz dolu prozesuan dagoen bitartean. Honek norbanakoaren izaeran eta ingurukoekin dituen harremanetan eragin zuzen bat izan dezake (Andonegi et al., 2016). Dena den, hainbat

adituk uste dute, esate baterako Kübler-Ross-ek (2006), ia denok jokaera antzekoak bizitzen ditugula doluetan eta hainbat fase bereizten dituzte. Faseok ez dira izaten linealak, aurrera eta atzera egin daiteke beraietan. Fase horiek gainditzean, esan daiteke dolua bukatutzat eman daitekeela. Esaterako, hauek dira Kübler-Ross-ek (2006: 23) proposatzen dituenak:

1. Ukapena: maite dugun pertsona hori hil egin dela sinestea kostatzen zaigu. Babes mekanismoa da, ez ditugu emozio denak sentitzen. Errealitatea onartzen joan ahala desagertuz joango da.

2. Amorrua: egoerak sortzen duen haserrea da. Injustizia sentimenduarekin oso lotuta egoten da haserre hori. Beharrezkoa den fasea bada ere, kontuz izan behar da gehiegi ez luzatzean. Normaltasunez hartu behar da sentimendu hau, dolu guztian zehar presente egongo baita.

3. Negoziazioa: norberak sinesten duen horrekin (bizitza, jainko, unibertso eta abar) negoziatzea da. Pertsona hori ez hiltzearen edo hil ostean berriro itzultzearen truke zerbait ematean datza. Denboran atzera egitea eskatzen du.

4. Depresioa: faserik arriskutsuena da, batzuetan hor geratzen delako jende asko. Hildakoaren hutsunea modu sutsuman bizitzen da, tristura, pena eta beldurra sentituz. Ahul eta motibagarritasunik gabe sentitzen gara, batzuetan aurrera egiteko ere; denak zentzua galdu izan balu bezala. Garrantzitsua da hau dena sentitzea, gero sendatzeko.

5. Onarpena: egoera eta hildakoaren iraunkortasuna onartzea da, defuntu hori gabe bizitzen ikastea da. Behin egoera onartzen denean (nahiz eta gertatutakoarekin ados ez egon), dolua bukatutzat ematen da.

Worden (1996) ez zegoen guztiz ados honekin, bere ustez fase horiek ez dira beti jarraian ematen eta gainera batzuetan bata besteari gainezartzen zaie. Berak doluaren prozesuan zeregin batzuk bete behar direla proposatzen du, dolua lan pertsonala dela azpimarratuz. Hauek dira zeregin horiek:

1) Lehengo zeregina: errealitatea onartu. Hil berri den pertsona hori jada ez dagoela bizirik eta ez dela itzuliko onartzean datza.

2) Bigarren zeregina: emozioak eta mina landu. Mina saihestu beharrean, aurre egin eta landu egin behar da. Amorrua, tristura, inpotentzia eta abar bezalako emozioak bizi beharra dago. Hau ez bada ondo egiten, aurrerago akaso terapia beharko da.

3) Hirugarren zeregina: hildakoa ez dagoen mundura egokitzea. Rol desberdinak (batzuetan defuntuarenak) norberegianatu eta horiekin aurrera egiten ikasi behar da.

4) Laugarren zeregina: hildakoa emozionalki birkolokatu. Hau da zereginik zailena. Hildakoari norbere emozioetan toki bat bilatu eta hura modu ez mingarrian oroitzeko zeregina da. Horrela soilik lortuko dugu aurrera egin eta lasai bizi ahal izatea.

2.2 Zergatik eta nola landu heriotza Haur Hezkuntzan

Orain arte lanean azpimarratzen den bezala, eskola haurren instituzio sozial zuzen eta nagusienetarikoa da eta bere helburua haurrak bizitzarako prestatzea da. Heriotza bizitza bera bezain erreala izaki, funtsezkoa da gaia bertan lantzea eta, gainera, ahalik eta goizen. Horretarako, beti ere haurren garapen maila kontuan izan eta tratatzeko modu zainduan arituko ginateke.

Helduontzat maite dugun norbait galtzea zaila baldin bada, haurrentzako are gehiago da oraindik ez dutelako mundua ulertu eta pertzibitzeko gaitasunik. Hargatik, gure lana haurrak prozesu mingarri horretan laguntzea da, bai heldu baita ere hezkuntzako profesional gisa.

Diaz (2011) haurrek dolu prozesuan dituzten eskubideez mintzo da bere lanean eta hauek kontuan hartzeko eskatzen digu irakasleoi. Hauexek dira berak aipatutako eskubideok:

- Heriotzaren inguruan emozio eta sentimendu propioak izateko eskubidea.
- Nahi den momentuan nahi duenarekin hitz egiteko eskubidea.

- Sentimenduak nork bere erara adierazteko eskubidea.
- Besteengandik laguntza jasotzeko eskubidea.
- Minduta egoteko eskubidea.
- Eztanda emozionalak izateko eskubidea.
- Heriotza eragin duten arrazoiak jakiteko eta ulertzeko eskubidea.
- Nork bere oroimenei buruz hitz egiteko eskubidea.
- Hobeto sentitu arte aurrera egiteko eskubidea.

Eskubide hauek guztiak orientabide gisa har daitezke haurra hobeto ulertu eta haren beharrak hobeto identifikatzeko; honek gure esku hartzea ez gehiegizkoa ez gutxiegizkoa izaten lagunduko du, esku-hartze egoki bat egitea ahalbideratuko du, alegia. Gainera, haurren espazio pertsonala errespetatzeaz gain, beharrezkoa duten denbora eskaintzea ahalbidetzen du egoera gainditu ahal izateko.

Arnalen (2012) hitzetan, haurrekin heriotzari buruz modu ireki eta zabalean hitz egin behar da eta gelan gaia landu behar da. Ildo berean, Izagirrek (2003) ere hainbat iradokizun luzatzen dizkio irakaslegoari haurra dolu prozesuan akonpainatzeko. Lehenik eta behin, haurrek egiten dituzten galdera denak erantzutea gomendatzen du, ahal den neurriraino. Erantzun horiek beti egian oinarrituta egon behar dira, eta guztiz alde batera utzi behar dira haurrak babeste aldera edo sufrimendua saiheste aldera asmatzen ditugun gezurrak. Honek itxaropen faltsuak izatera bideratzen ditu haurrak, eta ondorioz mina bikoitza izatea dakar. Halaxe defendatzen du Arnalek (2012: z.g) ere ideia hori, Yalom psikiatra judutarraren ikerketa gogoratuz “... *umezurztegi batean egin zuen ikerketak baieztatu egiten du jokaera horren egokitasuna. Umezurtz batzuei hasieratik esan zitzaien han zergatik zeuden; beste batzuei, berriz, beste erantzun bat eman zieten, behin-behinekoa. Ikerketaren ondorioak argiak izan ziren: hasieratik egia jakin zuten haurrek dolua azkar eta ongi egin zuten. Gezurra esan zitzaienek, aldiz, ezin izan zuten dolua osatu, egia jakin zuten arte. Horren ondorioz, dolu fasea luzatu egin zitzaien, eta min luze eta handia bizi izan zuten.*”

Izagirrek (2003) aipatzen du haurrari doluaren errituetan parte hartzen utzi behar zaiola berak duenean berak nahi duen gisara (lore batekin, marrazki bat eginez eta abar). Haurrari hildakoa agurtzeko aukera eskaintzea ere gomendatzen du, hala nola,

eskutitz baten bidez, marrazki baten bidez edota grabazio baten bidez, esaterako. Arnal (2012) ere bat dator ideia horrekin, haurrak heriotzaren prozeduraren parte bilakatu behar ditugula kontatzen baitu.

Heriotza bizitzaren zati banaezina dela erakusten duten esperientziak erabiltzearen alde azaltzen da Izagirre (2003), esaterako, senide edo animaliairen bat hiltzerakoan bititza eta heriotzaren zikloaz mintzatuz gelan. Doluan hainbeste azaltzen den erruduntasun sentsazioari aurre egitea ere aholkatzen du, izan ere, haurrari argi utzi behar zaio, nahiz eta bera defuntuarekin haserre egon, berak ez duela gertatutakoaren errurik.

Bukatzeko, Izagirrek (2003) emozioen adierazpena sustatu behar dela dio eta hainbat baliabide proposatzen ditu: ipuinak, marrazkiak, musika, antzerkia eta abar. Honekin lotuta, galeraren errealitatea irudikatzen duten eta hura komunikatzea ahalbidetzen duten metaforen erabilpena sustatu nahi du, batez ere naturako elementu diren horiek (hostoak, zuhaitzak, ilargia eta abar).

2.3 Literatura terapeutikoa

Historian zehar literaturak izan duen funtsari erreparatuz gero, elementu artistiko zein ludiko bat dela ikus daiteke, zeinak batzuetan gizartearen goiko eta beheko klaseak komunikatzeko funtzioa ere hartzen zuen. Idazkera zen horretarako erabiltzen zen kanalik nagusia.

Literaturaren beste helburu nagusi bat ezagutzak transferitzea izan da. Hau da, ezagutzak etorkizunean berrerabili ahalko diren formatu batean txertatzea. Horrela, idatzizko testuak behin eta berriro erabil daitezke denboraren iraganean zehar, tarteka eraldatuz eta ikaspenak emateko erabiliz.

Jakina da literaturak mota askotariko onurak ekartzen dizkiela irakurleei. Irakurtzeak haurraren bilakaeran eragin positibo batzuk ditu: psikologikoak, intelektualak, afektiboak, sozialak eta abar. Psikologikoen artean, besteak beste, irakurtzeak behar eta nahikari psikologikoak betetzeaz gain haurrari gatazka pertsonalak konpontzen laguntzen diola aurkitzen dira.

Botelhok (2013) literaturak badituela funtzio batzuk eta sailkapen bat egin zuen. Bere ustez, literaturak funtzio didaktikoa, ludikoa, literarioa, soziokulturala, axiologikoa eta terapeutikoa ditu.

Hala ere, literaturak bere sorreratik dakarren arazoetako bat da ea literaturarako erabili behar den soilik edo beste zerbait erakusteko tresna gisa erabil daitekeen. Cerveraren (1984) hitzetan haur literatura helburu zehatz batzuk lortzeko instrumentalizatu egin da eta honek bere helbururik propioena galtzea ekarri du.

Haur literaturako edo hurrei bideratutako ipuin eta istorio gehienak fantasiaren barnean garatzen direla ezin uka daiteke. Elementu magiko horiek, haurrak bere irudimenaren laguntzaz kontakizunarekin bat egin eta bertako parte dela sentiarazten diotela baieztatzen du Caldinek (2001) biblioterapiaz mintzo denean.

Biblioterapia gaitz fisiko zein mentalak literaturaren laguntzaz ere sendatzean datza. Literaturak berak soilik inor sendatzen ez duen arren, prozesuan oso lagungarria izan daitekeen baliabide bat da. Ez da gaur egungo alternatiba bat; antzinetatik jotzen dute gaixoei literaturara hobeto sentitu nahi dutenean. Esan daiteke, egun medizinen adar bat ere bilakatu dela ospitaleetan eta kontsultegietan ere gomendatzen delarik. Estatu Batuetan dago biblioterapia bere aholku profesionalen barruan sartzen duen medikurik ospetsuena: Benjamin Rush, aurreko mendean.

Betidanik egin izan den zerbait bada ere, esan daiteke Bigarren Mundu Gudaz geroztik dela ezagunagoa korrante hau, gorakada nabarmen bat emanaz. Bertan zauritzen eta eritzen ziren soldaduek sendatzen ari ziren bitartean mota desberdinetako liburuak irakurtzen zituzten. Batez ere, hobekuntza psikologiko handiak ikusi ziren soldadu amerikarengan.

Honenbestez, korrante hau hurrekin ere erabilgarria izan daiteke, adin oso txikietatik abiatuz. Adina kontuan izanik, badago zailtasun bat: gure hurrek oraindik ez dakite irakurtzen. Hori dela eta, irakaslearen papera funtsezkoa izango da: haurren garapen ebolutiboaren unea eta gelako gaia edo giroa kontuan izaki, liburu edo ipuin

egokia aukeratu beharko du. Gai izan beharko da bidali nahi den mezua modu argian eta ulerkorrean bidaltzeko ikasleek ongi harrapa dezaten.

Honekin batera egungo korrante pedagogiko eta metodologia gehienek babesten dutena aurkezten da: gela barruko liburutegitxoak. Ikasgelan bertan irakurketarako eta idazmenerako propio sorturiko espazioa da. Garrantzitsua da espazio hau erakargarria eta eroso izatea, hala nola, argitsua, alaia eta gainontzeko txokoetatik ondo bereizten dena. Bertan liburu desberdin pila proposatzea komeni da, unean uneko interes eta nahiak asetzeko. Baliabide literario anitzak lantzeak, irakurriz zein idatziz, haurrari hainbat gaitasun garatzen laguntzen dio, horrela garapen orokorrari lagunduz. Besteak beste, irudimena, adierazpena, arreta eta komunikatzeko gaitasuna garatzea ahalbidetzen da. Honek guztiak haurrek liburuenganako ikuspuntu positiboa izatea dakar. Gainera, gelan liburutegia izateak Curriculumak ezartzen dituen helburuak betetzen laguntzen du (Sanchez, 2009).

2.4 Heriotzaren presentzia Nafarroako Curriculum dekretuan

Lan honetan unitate didaktiko baten proposamena aurkezten da, arestian esan bezala. Horretarako Nafarroako Foru Komunitatea arautzen duen Foru Dekretua behatzea eta arakatzea ezinbestekoa da. Egun indarrean dagoen dekretua 23/2007 FORU DEKRETUA, martxoaren 19koa, Nafarroako Foru Komunitateko Haur Hezkuntzako bigarren zikloko irakaskuntzetarako curriculumak ezartzen duena hartuko da kontuan ondoko puntua garatzeko eta baita ere sekuentzia didaktikoa diseinatzeko. Izan ere, 6. artikuluko 5. puntuak dio “Ikastetxeek foru dekretu honetan eta garapeneko arauetan ezartzen den curriculumak garatu eta osatuko dute.”

Heriotza, askoren ustetan ez da gai samurra gelan haurrekin lantzeko. Hori dela eta, sarri saihestu eta landu gabe geratzen da. Horrela baieztatzen du Plaxats-ek (2002: z.g) ere “Pertsonen arteko harremanetan eragiten duten sustrai humanistikoko zenbait ikasketetako curriculumetan alboratu egiten dute. Esate baterako magisteritzan, pedagogian, psikologian, psikopedagogian...” esaten duenean. Baieztapen hori bat dator errealitatearekin, izan ere, heriotza kontzeptua ez da zuzenean landu beharreko eduki bezala azaltzen Foru Dekretuan. Are gehiago, modu esplizituan behin baino ez da azaltzen. Hala ere, zeharka hainbat puntutan garatzen ahal dela antzematen da.

Hau guztia kontuan izanik, Foru Dekretuaren xede nagusienak aztertu dira eta heriotzak atal batzuekin izan ditzakeen loturak edo presentzia zehaztuko da. Sarreran argi adierazten da:

“Haurtzaroa gizakiaren garapenerako erabakigarrienak diren eboluzio aurrerapenak izaten diren bizitzaren aroa da. (...) familiekiko lankidetzaren esparruan. Ikasleen prestakuntza eta hezkuntza garapenari koherentzia eta jarraitasuna ematen dioten hezkuntza-printzipioak hartu dira oinarri (...) Hauek dira oinarri horiek: (...) Ikasleen aniztasuna kontuan hartuko duen kalitatezko hezkuntza, premia desberdinei erantzuten diena (...) Honako hezkuntza-balio hauen sustapena: norberaren ezagutza, autoestimua, emozioen kontrola (...) Ikastetxeen eta familien arteko elkarlana (...)”

Honekin ulertzen da haurraren lehen urte horietan bere bizitza osorako oinarritzko gaitasun batzuk tinkatzen direla eta hori merezi duen garrantziaz landu behar dela. Kasu honetan batez ere garapen afektiboa eta norbere premia desberdinei erantzutean zentratuz. Aurrerago ere, ideia berdina azpimarratzen da 3. artikuluan, Haur hezkuntzako helburuak zehazten direnean “Haur Hezkuntzaren xedea da haurrei garapen fisiko, afektibo, sozial eta intelektualak lortzen laguntzea.”

Horrez gain, behin da berriro azpimarratzen du eskolak familiekin izan behar duen komunikazioa elkarlanean aritu ahal izateko. Horregatik izango da hain garrantzitsua senideekiko komunikazio hori zaintzea edozein proposamen egiten dugularik.

Behin hau guztia jasota heriotzaren gaiarekin Foru Dekretutik lotu daitezkeen hainbat aipamen arakatuko dira jarraian. Izan ere, helburuak behatuz gero, orain arte aipatutakoak indartzeaz gain gaia lantzearen beharraz jabetu gaitzke. Esaterako 4. artikuluan, xedapenak ezartzen direnean, ondoko puntu hauetan:

“a) Beren eta besteen gorputza eta ekintzarako ahalmenak ezagutzea”

“d) Bere gaitasun afektiboak garatzea.”

Hemen argi ikus daiteke nork bere gorputza den bezalakoa ezagutu, onartu eta maitatzeko beharra dagoela. Garrantzitsua da eraikitzen laguntzen dugun irudi hori positiboa izateaz gain erreala izatea ere. Izan ere, modu horretan lortuko da egunen

batean hil egingo garenaren jakintza transmititzea gure haurrei, esaterako. Garrantzitsua baita beraiek ulertzea denon amaiera izango dela hori. Artikulu berean hurrengo hau aipatzen da baita ere:

“b) Beren ingurune familiar, natural eta soziala behatu eta aktiboki aztertzea”

Honekin haurrak hildakoak agurtzeko egiten diren ekintza ohikoenak, hala nola erritual edo ohiturak ezagutzeko eskubidea daukatela ulertzen da. Haurrak gizarteko partaide kritiko eta autonomo izatea nahi dugun heinean, dena beraien adinera egokituz azalduta helduon erritual edo ohitura horietan parte hartzeko aukera eskainiko zaie. Alegia, bakoitza bere kultura ezagutuz joango da, heriotzak duen trataeraz barne, hildakoak agurtuz. Norbere kultura unibertsala ez denez, besteenak ezagutu, ulertu eta errespetatzea ere erantsiko da.

Foru Dekretuak gehitzen du, ikaskuntza eta irakaskuntza prozesuak haurrari egokitutakoak izan behar direla “ (...) ikaskuntza-irakaskuntza prozesua haren ezaugarri pertsonaletara, premietara, interesetara, kognizio estilora, etab. etara egokitu behar da.” Premia horien barruan kokatuko litzateke heriotzarenganako izan dezaketen jakin-mina, beraz, hori errespetatu beharra eta erantzun beharra dago. Jakin min hori asetu eta premia horri erantzunez, horretarako argibide batzuk luzatzea da hain zuzen ere lan honen helburuetariko bat, proposamen didaktiko bat luzatzen zaiolarik irakurleari.

Foru Dekretuak Haur Hezkuntzako bigarren ziklorako hiru arlo bereizten ditu: Nork bere burua ezagutzea eta autonomia pertsonala, Ingurunea ezagutzea eta Hizkuntzak: komunikazioa eta irudikapena. Guztietan ikus daiteke heriotzarekin lotura:

a) Nork bere burua ezagutzea eta autonomia pertsonala. Bakoitzak bere burua ezagutzeak egunen batean hil egingo garela onartzea dakar, gure gorputza ez dela betierekoa, eta gainera, denon amaiera izango dela argi izatea. Ez da modu dramatikoan azalduko, baina garrantzitsua izango da errealitatea horixe dela erakustea.

b) Ingurunearen ezagutza. Norbere kultura eta besteen errealitateak zein hildakoei egiten zaizkien agurrak edo erritualen ezaguera, gertatzen denak sortzen duen egoeraren ulermena eta ezaguera agertzen dira hemen.

c) Hizkuntzak: komunikazioa eta irudikapena. Heriotza kasu baten aurrean, nola sentitzen diren edo nola sentituko liratekeen transmititzen irakastea da. Inguruko norbaiti gertatzen zaionean ere haren hitzak eta emozioak aktiboki entzun eta ulertzea baita ere.

Lehen arloari dagokionez, “helburuak” atalean, besteak beste honelako helburuak har daitezke oinarri gisa heriotza lantzerako orduan:

- 1) Bere buruaz irudi egokia eta positiboa osatzeko gaitasuna, besteekiko harremanen eta norberaren ezaugarrien, ahalmenen eta mugen identifikazioaren bidez (...).
- 2) Bere gorputza, haren elementuak eta funtzio batzuk ezagutzeko gaitasuna (...).
- 3) Bere sentimenduak, emozioak, beharrak edo lehentasunak identifikatzeko gaitasuna, hala nola haiek besteei azaldu eta komunikatzekoa, besteenak ere identifikatuz eta errespetatuz.

“Edukiak” atalean aldiz, lehen multzoan gorputza eta norberaren irudia-n daude lantzeko edukirik interesgarrienak. Besteak beste:

- Nork bere gorputza aztertzea. Nork bere ezaugarriak pixkanaka identifikatu eta onartzea.
- Bere eta besteen sentimenduak, emozioak, bizipenak, lehentasunak eta interesak identifikatu eta azaltzea. Nork bere sentimenduak eta emozioak gero eta hobeki kontrolatzea.
- Nork bere burua, bere gaitasunak eta mugak onartu eta modu egokian eta positiboan baloratzea.

Honek esan nahi du, haurrei hilezkortasuna zer den azaldu beharko zaiela, eta gure burua ere hilezkor bezala agertu, honek ez duelarik ezer txarrik esan nahi adierazi

eta baita heriotzarenganako irudi positibo bat eratzen saiatuz. Horixe baita gure benetako ezaugarri bat, egunerokotasunean ikusgarri izango duguna.

Puntu honetan kontuan izan beharko dugun beste zerbait gelan sortuko dugun giroa izango da. Izan ere, edukien bigarren puntuari aipatzen denez sentimendu eta emozioez mintzoko gara. Horretarako giro goxo eta konfiantzazkoa lortu behar da gelan, komunikazioa ahalik eta modu erosoenean eman dadin. Irakasleak bere taldearen ezaugarriak kontuan izanik eta bere estilo propioari jarraiki antolatuko du hori.

Bigarren arloari dagokionez, “helburuak” atalean, besteak beste honelako helburuak har daitezke oinarri gisa heriotza lantzeko orduan:

- 1) Beren ingurua modu aktiboan aztertu, egoera eta gertaera esanguratsu batzuei buruzko interpretazioak egin eta horiek ezagutzeko interesa izateko gaitasuna.
- 3) Beren esperientziatik hurbil dauden talde sozialak eta haien ezaugarri, kultur agerpen, balio eta bizimodu batzuk ezagutu eta haien aldeko konfiantzako, errespetuko eta estimuko jarrerak sortzekoa.

“Edukiak” atalean aldiz, bigarren multzoan, naturara hurbiltzea-n daude lantzeko edukirik interesgarrienak. Soilik puntu honetan mintzo da Foru Dekretua heriotzaz modu esplizituan, hemen ikus daitekeen bezala:

- Izaki bizidunak eta materia bizigabea identifikatzea (...).
- Izaki bizidunen ezaugarri, jokabide, funtzio eta aldaketa batzuk ikustea. Bizi zikloari buruzko hastapenak: jaiotzetik heriotzara.

Argi ikusten da beraz, heriotzaz hitz egin beharra dagoela, eta hori ulertzeko hasiera batean gure kulturen duen esanahitik abiatuko garela.

Honekin guztiarekin ikus daiteke heriotza modu zuzenean landu behar dela oso gutxitan adierazten bada ere Foru dekretuan, badagoela berau zeharka lantzeko behar bat. Hauek horrela, gainontzeko ataletan heriotza modu inplizitu batez agertzen dela ondoriozta daiteke. Hau guztia kontuan izanda heriotzak Foru Dekretuan esplizituki

duen presentzia oso urria bada ere, jarrian proposatuko den unitate didaktikoa horrekin bat datorrela zalantzarik ez dago eta berau lantzea ez dela inongo astakeria ere.

3. HELBURUAK

Gradu Amaierako Lan honen funtsa heriotza Hezkuntzako geletara helarazteko bidea apurka-apurka irekitzea da. Horretarako proposamen didaktiko bat aurkezten da; ez da unitate didaktiko oso bat ez delako gaia modu isolatuan landu nahi. Hau da, bizitza zikloaren barruan kokatuko nuke, gai nagusi horren barneko atal moduan ulertzen baitut.

Ezin da ahaztu, Foru Dekretuak dioen bezala, haurtzaroa gizakiaren garapenerako erabakigarrienak diren eboluzio aurrerapenak izaten diren bizitzako aroa dela. Bizitzarako (beraz baita ere heriotzarako) prestatzen gaituen aroa da, gure nortasuna eraikitzen duguna. Hargatik lan honen xedea heriotza ezagutu eta honen aurrean haurrei erabilgarriak izango zaizkien baliabideak (literatura esate baterako) eskura jartzea da. Honek aldi berean, norberaren ezagutza, autoestimua eta emozioen kontrola balioak sustatzea ahalbidetuko du zeharkako modu batez. Horregatik lan honen lehen helburua Haur Hezkuntzako 2. zikloko 5-6 urteko gelara egokitzen den sekuentzia didaktiko bat diseinatu eta proposatzea da, zeinetan ikasleak heriotza modu natural batean bizitzera gerturatzeaz gain, zeharkako modu batean eta naturaltasunez lantzen den gaia.

Hezkuntza gizarte bateko instituzio nagusi bat den heinean, bertatik has gaitezke gizartean hoherentz aldatu nahi diren eraldaketa txikiak egiten. Bigarren helburua, beraz, gizartean tabu izaten jarraitzen duen “heriotza” gaia plazaratu eta hezkuntzan hau lantzeko beharra azaleraztea da modu natural eta esplizituan gaia landuz ikasleekin, gizarteko tabu den gai bat ohiko gai bihurtzeko.

Azaldutako bi helburu horietara iristeko modu bat baino gehiago egon daitekeenez, egun galtzen ari den eta balioa aldatu zaion tresna bat gogorarazi nahi zaio lan hau irakurriko duen irakasleari; literatura eta hark sortzen digun lilura. Horregatik, lan

honen hirugarren helburua literaturaren onurak eskolara ekartzea irakasleentzako tresna bilakatuz izango da.

4. SEKUENTZIA DIDAKTIKOAREN PROPOSAMENA

Behin arlo teorikoa aztertuta, argi geratzen da badirela hainbat motibo gaia lantzeko. Hala ere, edozein gai lantzeko modu bakarra baino gehiago egon daitekeenez, jarraian arlo praktikokoan horretarako proposamen bat aurkeztuko da.

Behin baino gehiagotan aipatu dudan bezala, haurrek heriotza ahalik eta modu naturalenean bizitzea nahi da. Heriotza sortzea bezain naturala den zerbait denez garrantzia berarekin lantzea gomendatuko nuke. Hau da, oso arraroa eta gordina litzake heriotza bere horretan lantzea ikasleekin. Hainbeste aipatzen ari garen naturaltasun hori galduko luke modu honetan egiteak. Horregatik proposamen didaktiko hau proiektu baten baitan txertatzea litzateke egokiena. Esaterako, Foru Dekretuan bizi zikloa modu zuzenean landu behar dela adierazten da 2. arloko 2. multzoan, hau da, *Naturara Hurbiltzea* atalean. Beraz, proposamen didaktiko hau Bizi Zikloa proiektuaren barruan koka daiteke heriotzaren lanketa bermatzeko.

Gaia Haur Hezkuntzako edozein adinetan landu daitekeela uste dudan arren, 5-6 urteko haurrentzako diseinatu dut sekuentzia hainbat arrazoiengatik. Irakaskuntzarako biderik eraginkorrenetarikoa bat haurren interesetatik abiatzen dena dela deritzot. Adin honetan haurrek heriotzarenganako ezjakintasun eta interes handia erakusten dute; galdera asko egiten dituzte horren inguruan. Horregatik motibazio hori ikasteko aukera paregabatzat jotzen dut. Literaturarekiko ere miresmena sortzen hasten da sasoi honetan; irakurtzeko, idazteko eta testuak ulertzeko grina handia erakusten dute gure haurrek. Esan beharrik ez dago literaturak nolako onurak dakartzigun: haurrek erakutsitako gogo eta lilura hori modu egokian kudeatuz gero, onura mugagabe horietaz bizitza osoan zehar gozatzeko aukera izango dute. Hauek honela, bi gaiak uztartzeko aukera paregabea iruditzen zait.

Proposamen didaktikoa orotara 6 jardueraz osatua dago. Beraien artean izaera edo xede desberdinetako ekintzak bereizten dira. Lehen jarduera (gelan landare bi

aurkeztea) heriotza gaia aurkezteko asmoarekin egiten da; gaia lantzeko abiapuntua izango da, eztabaidarako tarte sortuko digularik (zer gertatuko da? Nola zaindu behar da? Gure zainketa berdina al du? Animaliak zaindu behar al ditugu? Hil egingo al da? Gu ere hiltzen ote gara? eta abar). Honekin batera ikasleak izaera zientifikora gerturatuko ditugu jarduera honen bidez hipotesi batzuk formulatu, esperimentazioan gertaerak behatu eta ondorio batzuk lortzera bideratuko ditugulako. Heriotza oraindik gai abstraktua denez beraientzako, ahalik eta modu manipulatioen edo ikusgarrienean erakutsi nahi da jarduera honekin. Animalia baten batekin egin badaiteke ere (beraien bizi funtzioak gureen itxura gehiago dutelako landareenak baino) krudeltasuna medio, landare batekin egitea pentsatu dut. Horrela heriotza hurrei gerturatzeaz gain hurrek bizitzeko ezinbestekoak ditugun elementuak eta bizi kalitate on bat izateko elementuak identifikatzen ikasiko dute; zaintzarako eta errespeturako ardura ere ikasiko dute.

Bigarren eta hirugarren jarduerak (maleta ibiltaria eta murala), motibatzaileak lirateke gaian zentratzen edo girotzen lagunduko dutelako. Haurrak informazioa bilatzera bideratuko dituzten jarduerak dira. Prozesu honetan familiek ere parte hartu ahal izango dute. Heriotza gai korapilatsua da hurrek ulertu ahal izateko eta are gehiago honen inguruan barruan gordetzen dutena kanporatzeko eta adierazteko. Emozioak ere oso abstraktuak dira eta adin honetan oraindik nahiko kostatzen zaie hauek identifikatzea. Helduok ere maiz hauen identifikazioan eta kudeaketan lanketa bat egin behar izaten dugu. Literatura emozio eta sentimendu horiek lantzeko baliabide aproposa dela uste dut. Izan ere, honen bitartez gure burua hobeto ezagutu dezakegu, sentimenduak identifikatu eta sentitzen dugun horri hitzak edo adierazpena jar diezaiokegu. Horregatik, maleta ibiltariaren bitartez heriotzaren inguruko informazioa biltzeaz gain, hainbat literatura lan proposatuko zaizkie familiei (ikusi “eranskinak 7. atala”) etxean ere gaia landu ahal izateko nahi duenak, eta literaturaz gozatu ahal izateko helduok ere. Behin informazioa bildutakoan, mural baten adieraziko da. Muralak beraien aurrezagutzak eta informazioa antolatzen lagunduko digu eta baita ere loturak ikusten. Idazkera eta adierazpena lantzeaz gain, hausnarketara bideratzen ditu ikasleak eta hori ezinbestekoa da jakintzak finkatzen

joateko. Gainera, irakasleentzat ebaluazioa egiteko tresna bikaina da, bertan ikusi ahal izango duelako hasierako abiapuntutik noraino hedatu diren ikasleen jakintzak. Honek helburuak bete diren edo ez jakiteko ere balioko dio.

Gainontzeko jarduerak (zuhaitz genealogikoa, abestia eta antzerkia) heriotzari buruzko edukiak lantzeko asmoz diseinatu dira, izan ere, hauei esker aurretik heriotzari buruz dakitena osatzea lortu nahi da. Zuhaitz genealogikoari esker heriotzak beraien familiengan sortu dituen eraldaketak ikusi eta ulertu ahal izango dituzte. Haur bakoitzaren zuhaitza bakarra eta berezia izango denez, familia eredu desberdinak ezagutzeko balioko du. Iragana eta orainaren artean eman diren aldaketak eta denboraren pertzepzioa hobeto ezagutzeko ere balio du. Abestia literaturaren parte da baita ere, poesiarekin lotu daitekeena. Honi esker haurrak adierazpena lantzeaz gain, heriotzari lotutako hiztegi berria ikasi ahal izango dute. Berriro ikusiko da norbait hiltzean zein ondorio ematen diren, zer gertatzen den, zein ohitura ditugun Euskal Herrian norbait hiltzen denean, haren ondarea nolakoa den aztertu eta abar. Gainera, orokorrean haurrei abestea eta dantzan egitea asko gustatzen zaiela uste dut.

Antzerkiarekin berriro ere literaturara eta emozioetara egiten da salto, berari esker ikasleek batez ere enpatia senti dezaketelako antzerkiko pertsonaiekin. Enpatia horri esker barruan sentitzen dutena hobeto ulertu dezakete eta emozioak kudeatzeko era desberdinak daudela ikusi. Antzezteko ipuinean gainera argi eta garbi ikusten da heriotza zenbaterainokoa den beharrezkoa, izan ere, inork ez dugu bera maite eta gugatik balitz inor ez ginateke hilko sekula, baina zikloak itxi daitezen eta munduko oreka mantentzeko behar beharrezkoa dugu. Bukatzeko, murala osatzeari esker gaiaren laburpen bat egingo da ikasi dugun guztia han jarritz eta edukien finkapena eman den edo ez ikusi ahalko da, beraz, jarduera hau laburpen jarduera gisa sailka daiteke. Ezin da aipatu gabe utzi errutinek sekuentzia honetan izango duten garrantzia, izan ere, bertan antzeztuko duten ipuina irakurtzeaz eta ikasteaz gain, gaia modu naturalean bizitzeko solasaldiak bilatuko dira honek haurrak talde moduan gehiago gerturatuko dituelarik.

Jarraian beraz, sekuentzia didaktikoaren atalak banaka ikusi ahal izango dira, hala nola: sekuentzia didaktikoa zuzenduta dagoen ikasleen ezaugarriak zein diren, helburu eta eduki orokorrak zein diren, aplikatzeko erabiliko den metodologia, sekuentzia eratzen duten jardueren aurkezpena eta aurrera eramango den ebaluazioari buruzko azalpena.

4.1 5-6 urteko ikasleen ezaugarriak

Haur Hezkuntzako ikasleen ezaugarri nagusienetik hasita, egozentrismoa da etapa honetan gailentzen den berezitasuna Axular Lizeokoek (2020) baieztatzen duten bezala. Oro har, ikasleek azken mailara arte, hau da, 5-6 urte izan arte, ez dute ulertzen beste norbanako batzuek ere beraiek bezala izateko, pentsatzeko eta sentitzeko gaitasunik dutenik. Bost urterekin, ordea, besteen ikuspuntua ikusteko gai dira.

Aditasunari dagokionez, 5-6 urteko haurrek egoeraren alderdi baten bakarrik jartzeko joera dute, beste alderdi batzuk ahaztuz. Honek arrazonamenduaren distortsio bat sor dezake gehienetan (Axular Lizeoa, 2020).

Zehaztapenari dagokionez, irudiak du garrantzia. Hauekin errealitatea irudikatzen dute. Hortaz, momentu honetan haurrak ez du pentsamendu abstrakturik, oraindik. Ondorioz, haurrak egiten duena hauxe da: errealitateko ekintzak bere buruan finkatzen doa, baina ez ditu bere osotasunean bereganatzen, nahiz eta poliki-poliki arlo honetan ere aurrerapenak egiten joaten den (Axular Lizeoa, 2020).

Hasiera batean bere nortasuna baieztatzeko aurka egiteko joera garai batetik pasatzen dira. Behin hau gainditu ondoren, graziaren aroan sartzen dira; haurrek beraien ekintzen etengabeko onarpenaren beharra dute. Hala ere, behin hau gaindituta, bost urterekin jada beste pertsona imitatzean gehiago zentratzen dira. Haurrak miresten dituen pertsonak edota gorrotatzen dituenak imitatzeko benetako beharra azaltzen du, honek bere sentimenduak kanporatzen laguntzen baitio eta honekin batera bere nortasuna finkatuz joaten da (Axular Lizeoa, 2020).

Adin honetan lotsa azaltzen hasten da, haurrak argi baitu zer egin dezakeen eta zer ez. Hortaz, hortik dator maiz aintzat hartua izatearen beharra. Garai honetan lotsarazten duten sentimenduak gordetzen edota ezkutatzen saiatzen da, “nik gehiago

egin dezaket”, “ez dut beldurrik”, etab... bezalakoak esanez, taldearen aurrean gutxiago ez dela azaleratzeko (Axular Lizeoa, 2020).

Alderdi sozialari dagokionez, haurra talde barruan bere erlazioak zabaltzen ari da: hau batez ere jolaseko momentuetan gertatzen da. Gehiago irekitzen ari da eta era berean, egokitze arazo gehiago sortzen zaizkio. Hauek gainditzen dituen neurrian, nolabaiteko soziabilizazioa lortzen ari da. Jolasean ere, oso garbi ikusten da gehienetan neskek bere sexuko papera aukeratzen dutela eta mutilek berriz berea. Haurrak desberdintasun sexualez konturatzen jarraitzen du. Bere eta besteen gorputzen aurrean jakin-mina azaltzen du, baita haurren jaiotzari buruzkoa ere. Konfiantzazko giro egoki bat sortu behar da horiek argitzeko eta momentu bakoitzean benetan galdetzen duenari erantzun behar diogu (Axular Lizeoa, 2020).

Haurrek, ona eta txarraren kontzientzia nagusien bitartez lortzen dute. Horregatik, beraien jokaera zuzentzeko nagusien arauak beharrezkoak dituzte. Honek esan nahi du, ez zaiela beraiek nahi dutena egiten utzi behar beti; mugak beharrezkoak dituztela (Axular Lizeoa, 2020).

Haurrak sentimendu positiboak jasotzeko eta bere buruarengan konfiantza izateko aintzat hartua eta maitatua sentitu behar du. Horretarako, zenbat eta lasaitasun eta pazientzia gehiago azaldu guk berarekin, orduan eta errazago lortuko du helburua (Axular Lizeoa, 2020).

Haurra zenbat eta autonomoagoa izan, orduan eta gehiago ezagutuko ditu bere gaitasunak. Horretarako egokia da autonomia hori bultzatuko duten ohiturak sortzea eta lan honetan bai ikastolak eta baita etxeok ere parte hartu behar dugu (Axular Lizeoa, 2020).

4.2 Helburuak

Sekuentzia didaktiko honen helburu nagusiak hauek dira:

1) Heriotza eta bizi zikloa zer diren ulertzea.

Heriotza bizitzaren beste atal bat baino ez dela, eta sortzea bezain naturala dela ikustarazi nahi da. Ezin dela bata bestea gabe egon eta honenganako ikuspegi ahalik eta natural edo gertukoena izatea dela guretzat osasuntsuena.

2) Haurren bizitzetan heriotzak duen edo izan duen presentzia aztertzea.

Heriotza kasu batek haurren bizitzetan nolako eragina izan duen aztertzea eta honen gainean hausnartzea, etorkizunean zerbait aldatu behar izatekotan argi identifikatzeko zer: dolua, emozioen kudeaketa, gaiari buruzko pertzepzioa eta abar.

3) Literaturaren laguntzaz heriotzak gugan izan ditzakeen eraginak arintzea.

Literaturan gure emozio berberak dituen pertsonaia batekin topo egin dezakegu edo gu bizitzen ari garen eta ulergaitza egiten zaigun egoera berdina bizitzen ari den norbait aurkitu. Honek gure sentimenduak, errealitateak, jokaerak eta abar hobeto ulertzen lagun diezaguke eta baita ere nolabaiteko ongizate sentiazioa eman, munduan horrela dagoen bakarrak ez garela ikustaraziz.

4.3 Edukiak

Hauek izango dira sekuentzia didaktiko honetan landuko diren eduki nagusiak:

- Heriotza: zer den, nola ematen den, zergatik gerta daitekeen, bukaera baino egoeraren aldaketa bat bezala ulertzea, saihestezina dela ikustea, normaltzat jotzea.
- Dolua: pasa beharreko etapa bezala ezagutzea, konnotazio negatiboa kentzea, prozesu naturala eta sana dela ulertzea, gaizki kudeatzearen arriskua ikustaraztea (guretzat ez da ona/osasuntsua betiko haserre edo triste egotea).
- Emozioak: gertaera baten aurrean ditugun erantzunak dira, tristura, haserre, negarra, oldarkortasuna, maitasuna, samina, hutsunea eta abar. Horiek ulertu, nondik datozen ikusi eta kudeatzen ikasi.
- Ipuina: pertsonaia, hasiera, korapiloa, gertaera, amaiera, kontatu, esan, entzun, enpatia bezalako kontzeptuak ezagutu eta identifikatuko dira.
- Antzerkia: gidoia, pertsonaia, attrezzoak, eszena, gertaera, sentimendua kontzeptuak ikasiko dituzte gero erabili ahal izateko.

4.4 Metodologia

Metodologiari dagokionez, metodologia eraikitzailea, malgua, aktiboa, parte-hartzekoa, indukziozkoa eta ludikoa izan behar dela deritzot.

Edozein gai landu aurretik ezinbestekoa da gai horrekiko haurren jakintza maila zein den ezagutzea; beraien aurrezagutzak zein diren jakitea. Oso garrantzitsua izango da aurrezagutza horiek ondorengo ezagutzeekin lotura izatea, jarraikortasun bat emateko. Horrez gain, oinarri eraikitzailea sustatuko da. Teoria honen oinarria Ausubelen ikasketa esanguratsuan datza, hau da, ikasleak jasotzen duen informazioa

aurretik dituen ideiekin lotuz ikasten du. Hurrei erronkak ezarri behar zaizkie beraien maila kontuan hartu eta jakinminetik abiatuz. Beraiek dituzten zalantzak erabili behar ditugu gauzak irakatsi ahal izateko eta gauzak barneratu ditzaten. Subjektuak berebiziko garrantzia dauka ikaskuntza prozesuan, izan ere, honen papera guztiz aktiboa da eta bera da prozesu honen protagonista; eginez ikasten baitugu. Hauek horrela, ikasleak dira beraien ezagutzak eraikitzen dituztenak, ikasten duten materiari zentzua bilatzen die eta ez da ikaskuntza errepikakorra edo oroimenezkoa ematen. Hargatik sekuentzia didaktiko honetan proposatutako materialen eraikuntzan beraien parte hartzea ezinbestekotzat jotzen da. Ikasleak esperientziaren bidez eta aurretiaz dituen jakintzen bidez, bere ikaskuntza bideratuko du, hau esanguratsua eginik.

Irakasleari dagokionez, berriz, bideak eta alternatibak eskaintzen dizkio ikasleari, baliabide desberdinak emanez eta interesguneetan zentratuz; hau da, ikasleak ikasten ari direna ez da nahasia eta edonolakoa izan behar, honek esanahia nahasten baitu. Ikasten duen orok zentzua izatea oinarritzakoa da, are gehiago, funtzionala eta errealtatearekin lotura izatea beharrezkoa da haurrentzat erabilgarria izan dadin.

Hau guztia motibazioan oinarrituz eman behar da, ikasleak motibazio bat badute, lana errazago eta gogoz egingo baitute. Gainera haurren ongizatea bermatu behar dugu, beraien arteko eta irakaslearekin duen harremana osasuntsua izanez eta konfiantzazko harremana sortuz. Horrela, ikaskuntza induktiboa ahalbidetzen laguntzen da, hau da, norberaren autoikaskuntza bultzatzen da.

Metodologia honekin aurrera egiteko, ezinbestekoak dira ahozko komunikazioa eta egunerokotasunak eskaintzen dituen aukera sinpleenei etekina ateratzen jakitea. Izan ere, ezin gara helburu erraldoietan galdu, haurren gaitasunak adin horietan oraindik oinarritzakoa direlako. Hori dela eta, beraingandik gehien jasotzeko (eta emateko) modua ahoz-ahoz-koa dela deritzot. Garrantzitsua da beraz, etengabe mota guztietako galderak eta solasaldiak probokatzea haurrengan; horrela lortzen baita jakin-minaren garra piztuta izatea.

Hau guztia aurrera emateko bide bat, proiektuen bidez lan egitea da, adibidez. Urteak aurrera joan ahala, irakasteko metodo desberdinak agertuz joan dira. Azken

bolada honetan oihartzuna izaten ari den pedagogia mota bat proiektuen bidezko metodologia da. Proiektuka lan egitea, taldean ezagutzak eraikitzea da baina zaila da honetan nola jardun jakitea, zer lortu nahi den badakigulako baina hau nola lortu edo zein bidetatik jo nahiko konplexua delako. Honen bidez ikaskuntza esanguratsua modu egokian bermatzen da, ikasleen aurre ezagutzetatik abiatzen delako izaera eraikitzailearekin afektibitateari garrantzia emanez eta ingurua kontuan hartuz (LaCueva, 1998). Hori dela eta, lan egiteko modu honetan jarduteko, ezinbestekoa izango da aniztasunaren betaurrekoak erabiltzen ikastea (Hernandez eta Ventura, 2010).

Proiektuka lan egiteak ikasleen ikaskuntza bermatzeko estrategia batzuk garatzea dakar (Perrenoud, 2000: 311-321):

- Irakasleak ez du izaera erabakitzailearik, ikasleei gogoia pizten die ikaskuntzari zentzua emanez. Horrez gain, ikasleen interesgunea zabaldu behar du beraiengan jakin mina sorraraziz. Proiektuak bideratu behar du momentu oro ekintza guztien jarraipen bat eginez eta ez du ahaztu behar ikasleak izan behar direla protagonista eta ezagutzen eraikitzaile.
- Amaieran produktu jakin bat izan behar du (testu bat, maketa, ikuskizuna, etab).
- Haurren partaidetza aktiboa izan behar da proiektua egiterakoan eta honen jarraipenean.
- Ez da ikasgaien arteko bereizketarik egiten; gaitasunak modu globalean ulertzen direnez, uneoro landu daitezke zeharka.
- Hainbat jarduera ezberdin burutu behar dira, testu liburuak alde batera utzita. Informazioa iturri ezberdinetatik eskuratu behar da: elkarriketak, testuak, bisitak, hitzaldiak, bideoak, liburuak, eta abar. Honekin, hausnarketa, behaketa eta esperimentazioa lantzen dira, ikasleen grina asez eta gehiago jakiteko nahia piztuz.

Irakaskuntza-ikaskuntza metodo honek errealitatea ulertzen eta ingurunearekin harremanetan jartzen laguntzen die ikasleei. Gainera, curriculumeko konpetentzia ezberdinekin lotutako ezaugarriak bereganatzea ahalbidetzen du, hala nola,

norberaren identitatea, kritikotasuna, arazoen aurrean erantzunak ematen jakitea, autonomia pertsonala, besteeiko errespetua, lan taldeetan lan egitea eta abar. (Hernández, 2000). Norabide askotako komunikazioa eta erlazio orekatua izan behar dira ikaskuntza honen oinarri (Hernández, 2000). Beraz, metodo honek ez ditu edukiak banan banan lantzen eta ariketa solteak proposatzen, guztiak izan behar du zentzua eta bere zergatia.

Kasu honetan, gure egunerokotasunean sarri ager daitekeen heriotzaren gaia literaturaren laguntzarekin nola landu ikusteko diseinatu da sekuentzia didaktiko hau zeina aldi berean Bizi zikloa proiektuaren atal bat den.

Sekuentzia diseinatzerakoan, lehen urratsa helburu nagusiak zehaztea izan da. Ondoren, helburu zehatzagoak edo jarduerak beteko dituzten helburuak ezarri dira. Konstruktibismoan eta ikaskuntza esanguratsuan oinarritutako lana da, ikasleei errealitatea hobeto ulertzen laguntze aldera (Rodriguez, 2004). Material guztia sortu egin behar izan da horrek berarekin dakartzan zailtasun guztiekin eta denbora behararekin. Material hau etorkizunean behar duen orok erabiltzeko asmoarekin eta hezkuntzan oraindik hain tabua den gai bat lantzeko asmoarekin egin da.

Bukatzeko, esan familiekin harreman estua izan beharko dela arestian aipatutako guztia transmititu ahal izateko beraiei, horrela irakasle eta gurasoak ahalik eta estukien elkarlanean aritzeko etxeko txikien hobe beharrez.

4.5 Denboralizazioa

Sekuentzia guztia 11 saiotan eta 6 jardueratan banatuko da. Saio bakoitzaren iraupena 50 minutukoa izango da. Astean bi saio eskainiko zaizkio sekuentzia didaktikoari. Honenbestez, sekuentziaren iraupen osoa 6 astekoa izango da. Jarduerak “4.6 jardueren taulak” atalean daude luzeki azalduta. Jarduerotan lagungarri izan daitekeen materiala aldiz, “7. eranskinak” atalean aurki daiteke.

Jarduerak aurretik esan bezala modu mailakatu batean daude antolatuta. Lehenik eta behin gaia aurkeztuko da, gero gaiaren inguruan motibazioa zein jakinmina pizteko jarduerak daude zeintzuek informazioa bildu ondoren gaian sakontzera bideratuko

dituzten ikasleak. Bukatzeko gaiaren laburpen bat egingo da. Modu honetara aurkeztuko lirateke:

- 1. saioa: gaia aurkeztu eta motibazioa piztu.
  - Haurrei bi landare osasuntsu aurkeztuko zaizkie. Ondoren bati oinarritzko zaintzak eskaini gabe gerta dakiokenaren inguruko hipotesiak formulatuko dira (1. jarduera). Hil egingo dela agertzen denean, heriotzari buruz hitz egingo dugu.
  - Maleta ibiltaria aurkeztuko dugu eta asteburu horretako arduraduna zein den zehaztu. Bertan lortzen dugun materiala proiektua bukatu arte gelako liburutegian utziko dugula azalduko dugu (2. jarduera).
- 2. saioa: Motibazio jarduera
  - Heriotzari buruz dakiten guztia mural batean irudikatuko dute (3. jarduera).

*Oharra: egun honetako “errutinen orduan” *Jakes eta Herio* ipuinaren moldaketa irakurriko da (ikus eranskinak 6. atala).

- 3. saioa: Motibazio jarduera
  - Haurrei zuhaitz genealogiko desberdinen ereduak erakutsiko zaizkie eta beraien familiako egoera edo zuhaitzaren nolakotasunari buruz mintzoko gara. Etxean informazioa eta materiala (argazkiak) bildutakoan eskolara ekarri eta bakoitzak bere zuhaitz genealogiko propioa egingo du (4. jarduera).

*Oharra: egun honetako “errutinen orduan” *Jakes eta Herio* ipuinaren moldaketa irakurriko da (ikus eranskinak 6. atala).

- 4. saioa: Motibazio jarduera
  - Zuhaitz genealogikoa bukatu eta talde txikian (hirukote edo laukotea) gelako kideei azalduko zaie (4. jarduera).

*Oharra: egun honetako “errutinen orduan” *Jakes eta Herio* ipuinaren moldaketa irakurriko da (ikus eranskinak 6. atala).

- 5. saioa: Ezagutza jarduera
  - Oskorriren “katuen testamentua” abestia entzun, ulertu, eztabaidatu eta ikasten saiatuko gara (5. jarduera).

*Oharra: egun honetako “errutinen orduan” *Jakes eta Herio* ipuinaren moldaketa irakurriko da (ikus eranskinak 6. atala).

- 6. Saioa: Ezagutza jarduera
  - *Katuen Testamendua* abestia birpasatuko dugu (5. jarduera).
  - *Jakes eta herio* ipuinaren antzerkiaren gidoiak banatu eta entseatzen hasiko gara (6. jarduera).
- 7. saioa: Ezagutza jarduera
  - Antzerkia entseatuko da (6. jarduera).
- 8. saioa: Ezagutza jarduera
  - Antzerkia entseatuko da (6. jarduera).
- 9. saioa: Ezagutza jarduera
  - Antzerkia entseatuko da (6. jarduera).
- 10. saioa: Ezagutza jarduera
  - 4 urteko gelakoei antzerki emanaldia eskainiko diegu (6. jarduera).
- 11. saioa: Laburpenerako jarduera
  - Muralean azken asteotan ikasitako dena irudikatuko dugu (3. jarduera).

Gerta daiteke hurrek antzerkiarekin motibazio handia sentitzea eta beraien ordu libreetan ere entseatu nahi izatea. Une horiek entsegurako erabili nahi badira, ongi etorriak izango dira.

4.6 Jardueren taulak

Atal honetan jarduerak banaka azalduko dira, besteak beste, jarduera nola burutu eta jardueraren helburu, eduki zein ebaluazio irizpideak zehazten dira. Horrez gain, jarduera bakoitza Foru Dekretuko arloetako helburuekin lotu da curriculumarekiko koherentzia ulertzeko.

Jarduerak osatzeko beharrezkoa edo lagungarria izan daitekeen materiala “7. Eranskinak” atalean aurki daiteke, arestian aipatu bezala.

Proiektua: Bizitza Zikloa
Gaia: Heriotza
Maila: Haur Hezkuntzako 2. zikloko 5-6 urteko haurren gela
Saioak: 11 saio (6 jarduera).
Proposamenaren justifikazioa: <p>Bizitza Zikloa proiektuaren barruan heriotza zer den eta hark gudan duen eragina zein den aztertzea ezinbesteko atala da. Bere izaera ikuspuntu natural batetik lantzeaz gain gudan izaten dituen ondorioak leundu eta modu osasuntsu batean artzatzea oso garrantzitsua da. Horretarako literatura tresna paregabea da gertaerak identifikatu, emozioak ulertu eta haurra bere bidean laguntzeko. Proposamen honen bidez, heriotza eta dolua oinarri hartuta gure burua zaintzeko eta haurrari horren aurrean modu natural batean laguntzeko hainbat eduki landuko dira, horretarako literaturaz baliatuta.</p>
Helburuak: <ul style="list-style-type: none">
- Heriotza eta bizi zikloa zer diren ulertzea.
- Haurren bizitzetan heriotzak duen edo izan duen presentzia aztertzea.
- Literaturaren laguntzaz heriotzak gudan izan ditzakeen eraginak arintzea.
- Gizartean tabua den gai bat hezkuntzara gerturatzea eta merezi duen ikuspuntu naturalaz lantzea.
Ebaluazio tresnak: <p>zuzena, egunerokoa.</p> <ul style="list-style-type: none">
- Murala, erregistro orriak, zuhaitz genealogikoa, maleta ibiltarian bildutako materiala eta antzerkia.

Lehen saioa				
Jardueraren azalpena	Espazioa, materiala eta iraupena	Helburuak	Edukiak	Ebaluazio irizpidea
<p>1. Elkar zain dezagun</p> <p>Sasoi berean dauden espezie bereko bi landare osasuntsu eramango dira gelara haurrei aurkezteko. Landareen zaintzarako beharrezkoak diren elementuak aipatuko ditugu eta zaintza hori jaso ezean landareei zer gertatzen zaien komentatuko da. Une horretan landare bata zaintzea eta bestea ez proposatuko zaie ikasleei zaintzen ez dugunarekin zer gertatzen den ikusteko. Haurrak hipotesiak formulatzera bideratuko dira. Ondoren hipotesiak kartulina batean</p>	<p><u>Espazioa</u>: ikasgela</p> <p><u>Materiala</u>: sasoi bereko landare bi, erregistro orria, argazki kamara, arkatzak, margoak, kartulina, muralerako papera.</p> <p><u>Denbora</u>: 40 minutu.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Heriotza ezagutzea • Bizitzaren gainean hausnartzea • Zaintzaren garrantziaz jabetzea. • Bizirik eta hilda egotearen desberdintasunak bereiztea. 	<ul style="list-style-type: none"> • Bizitza • Heriotza • Zaintza • Aldaketa • Arnasa • Ura • Elikadura 	<ul style="list-style-type: none"> • Bizi funtzioak identifikatzen ditu. • Hilda egotearen ondorioak ezagutzen ditu • Ez zaintzearen ondorioak ezagutzen ditu • Hipotesiak formulatzeko gai da • Gertatutakoa ulertzeko gai da

<p>jasoko dira. Landareen jarraipenerako erregistro orria aurkeztuko zaie. Astean behin gelako makinistak landare bati zaintzak eskainiko dizkio eta bi landareei argazkia aterako zaie desberdintasunak erregistro orrian bilduz. Sekuentziaren bukaeran hipotesiak bete diren edo ez ikusiko da eta ondorioak mural nagusian idatziko dira.</p>				
<p>Garatzen diren oinarritzko diziplina baitako arloak:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Nork bere burua ezagutzea eta autonomia pertsonala: <ul style="list-style-type: none"> • <i>Bere gorputza, haren elementuak eta funtzio batzuk ezagutzeko gaitasuna, jardun eta adierazteko aukerak ezagutzekoa eta keinu eta mugimenduak gero eta zehatzago koordinatu eta kontrolatzekoa.</i> • <i>Segurtasunari, higieneari eta osasuna bizkortzeari buruzko hazturak eta jarrerak eskuratzeko gaitasuna, oreka eta ongizate emozionaleko eguneroko egoerak estimatu eta gozatzeko.</i> 2. Ingurua ezagutzea: 				

- *Beren ingurua modu aktiboan aztertu, egoera eta gertaera esanguratsu batzuei buruzko interpretazioak egin eta horiek ezagutzeko interesa izateko gaitasuna.*
- *Natur ingurunearen oinarritzko osagaiak eta haien harreman eta aldaketa batzuk ezagutu eta baloratzekoa, hura zaindu, errespetatu eta kontserbatzeko erantzukizuna hartzekoa.*

<p>2. Maleta ibiltaria</p> <p>Maleta hau astebururo gelakide batek etxera eraman eta han heriotzarekin loturiko ipuinak, filmak, poemak... sartzeko gonbitea egingo zaie. Argi utziko da material hori proiektua bukatu arte eskolan utziko dela. Aipatutako materialaz gain, berau erabiltzeko gida bat eta esperientziak jasotzeko koaderno bat egongo dira maletan.</p>	<p><u>Espazioa:</u> ikasgela</p> <p><u>Materiala:</u> Maleta bat, koaderno bat, erabilpen oharra.</p> <p><u>Denbora:</u> 10 minutu</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Heriotzaren inguruko informazioa biltzea. • Eskola eta familiaren arteko harremanak indartzea • Heriotzaren tabua etxean bertan ere gainditzen hastea 	<ul style="list-style-type: none"> • Heriotza • Ipuina • Abestia • Poesia • Filma • Gurasoak • Maleta • Arduraduna 	<ul style="list-style-type: none"> • Ekarrirako materialak heriotzarekin lotura du. • Etxekoek aktiboki parte hartu dute. • Oharrak idatzi dituzte. • Etxean heriotzaz hitz egin da.
<p>Garatzen diren oinarritzko diziplina baitako arloak:</p> <p>3. Hizkuntzak: komunikazioa eta irudikapena</p>				

- *Hizkuntza erabiltzea ikasi, irudikatu, komunikatu, gozatu eta ideiak eta sentimenduak adierazteko; ahozko hizkuntza besteekin harremanetan egon eta bizikidetza erregulatzeko bide gisara baloratzea. Ingurua ezagutzea:*
- *Literaturako testu batzuk ulertu, errepikatu eta sortzea, eta haiekiko estimuko, gozameneko eta intereseko jarrerak garatzea. hartzekoa.*

Bigarren saioa				
Jardueraren azalpena	Espazioa, materiala eta iraupena	Helburuak	Edukiak	Ebaluazio irizpidea
<p>3. Murala</p> <p>Egunotan heriotzaren inguruan hausnartu dutena eta haren inguruan dakiten guztia mural batean adieraziko dute nahi duten modura: idatziz, margotuz,...</p>	<p><u>Espazioa</u>: ikasgela</p> <p><u>Materiala</u>: murala egiteko paper zati handia, margoak, arkatzak...</p> <p><u>Denbora</u>: saio osoa</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Heriotzari buruzko aurrezagutzak identifikatzea • Gaiari buruzko jakinmina piztea 	<ul style="list-style-type: none"> • Heriotza • Kontzeptua • Familia • Maskota • Eritasuna • Bat-batekoa • Zerua • Derrigorrezkoa • Beharrezkoa • Emozioak 	<ul style="list-style-type: none"> • Buruan duten ideia paperean adierazteko gai da • Zerikusia duten kontzeptuak elkarrekin lotzeko gai da
<p>Garatzen diren oinarrizko diziplina baitako arloak:</p> <p>1. Nork bere burua ezagutzea eta autonomia pertsonala:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Bere sentimenduak, emozioak, beharrak edo lehentasunak identifikatzeko gaitasuna, hala nola haiek besteei azaldu eta</i> 				

komunikatzekoa, besteenak ere identifikatuz eta errespetatuz.

- *Bere jokabidea besteen beharretara eta eskakizunetara egokitzeko gaitasuna, errespetuko, laguntzako eta lankidetzako jarrerak eta ohiturak garatu eta mendetasuneko nahiz nagusitasuneko jokabideak baztertzeko.*
- *Segurtasunari, higienezari eta osasuna bizkortzeari buruzko hazturak eta jarrerak eskuratzeko gaitasuna, oreka eta ongizate emozionaleko eguneroko egoerak estimatu eta gozatzeko.*

2. Ingurua ezagutzea:

- *Beren ingurua modu aktiboan aztertu, egoera eta gertaera esanguratsu batzuei buruzko interpretazioak egin eta horiek ezagutzeko interesa izateko gaitasuna.*
- *Natur ingurunearen oinarrizko osagaiak eta haien harreman eta aldaketa batzuk ezagutu eta baloratzeko.*

3. Hizkuntzak: komunikazioa eta irudikapena:

- *Sentimenduak, nahiak eta ideiak adieraztea bai ahozko hizkuntzaren bidez, bai bestelako hizkuntzen bidez, eta beren asmora eta egoerara hobekien egokitzen dena aukeratzea.*
- *Irakurri eta idaztearen erabilera sozialak ulertzen hasi, haien funtzionamendua aztertu eta komunikatu, informatu eta gozatzeko tresna gisa baloratzea.*

Hirugarren eta laugarren saioak				
Jardueraren azalpena	Espazioa, materiala eta iraupena	Helburuak	Edukiak	Ebaluazio irizpidea
<p>4. Etxeko sustraiak</p> <p>Ikasleei zuhaitz genealogiko bat zer den azalduko zaie. Ondoren hainbat adibide erakutsiko zaizkie. Ikasle bakoitzak nahi duen moduko bere familiako zuhaitz genealogikoa egin ahal izango du. Komenigarria da argazkiekin egitea ahal bada, bestela aitona-amona edota birraitona-amonak oso urruti gera dakizkieke eta jarduerak eraginkortasuna gal dezake. Bukatzen dutenean, ikasleak hirunaka jarri eta bakoitzak bere zuhaitz genealogikoa azalduko</p>	<p><u>Espazioa:</u> Ikasgela eta etxea</p> <p><u>Materiala:</u> Margoak, familia kideen argazkiak, kola.</p> <p><u>Denbora:</u> saio osoa.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Beraien familia hobeto ezagutzea. • Familia kideen izenak ezagutzea. • Heriotzak presentzia eza edo existentzia eza dakarrela ikustea. • Heriotzak etxe batean sortzen dituen aldaketak ezagutzea. • Familia eredu desberdinak 	<ul style="list-style-type: none"> • Gurasoak • Aitona-amona • Birraitona-birraimona • Izeba-osaba • Lehengusu-lehengusina • Amaren aldetik • Aitaren aldetik • Guraso bakarra • Bizirik • Hilda • Itzulezina • Derrigorra 	<ul style="list-style-type: none"> • Familiako kide bakoitzaren izena daki. • Guraso bakoitzaren aldeko familiak bereizten ditu. • Bizirik eta hilda daudenak bereizteko gai da. • Hilda daudenak ez direla itzuliko ulertzeko gai da.

die besteei ahoz goran.		ezagutzea.	<ul style="list-style-type: none"> • Beharra • Emozioa 	<ul style="list-style-type: none"> • Erreparorik gabe hildakoez hitz egiteko gaida. • Ulertzen ez dena beste modu batean azaltzeko gaida.
<p>Garatzen diren oinarrizko diziplina baitako arloak:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Nork bere burua ezagutzea eta autonomia pertsonala: <ul style="list-style-type: none"> • <i>Bere jokabidea besteen beharretara eta eskakizunetara egokitzeko gaitasuna, errespetuko, laguntzako eta lankidetzako jarrerak eta ohiturak garatu eta mendetasuneko nahiz nagusitasuneko jokabideak baztertzeko.</i> 2. Ingurua ezagutzea: <ul style="list-style-type: none"> • <i>Beren ingurua modu aktiboan aztertu, egoera eta gertaera esanguratsu batzuei buruzko interpretazioak egin eta horiek ezagutzeko interesa izateko gaitasuna.</i> • <i>Beren esperientziatik hurbil dauden talde sozialak eta haien ezaugarri, kultur agerpen, balio eta bizimodu batzuk ezagutu eta haien aldeko konfiantzako, errespetuko eta estimuko jarrerak sortzekoa.</i> 3. Hizkuntzak: komunikazioa eta irudikapena 				

- *Hizkuntza erabiltzea ikasi, irudikatu, komunikatu, gozatu eta ideiak eta sentimenduak adierazteko; ahozko hizkuntza besteekin harremanetan egon eta bizikidetza erregulatzeko bide gisara baloratzea.*
- *Sentimenduak, nahiak eta ideiak adieraztea bai ahozko hizkuntzaren bidez, bai bestelako hizkuntzen bidez, eta beren asmora eta egoerara hobekien egokitzen dena aukeratzea.*
- *Beste haurren eta helduen mezuak ulertu eta hizkuntzekiko jarrera positiboa izatea.*

Bosgarren saioa				
Jardueraren azalpena	Espazioa, materiala eta iraupena	Helburuak	Edukiak	Ebaluazio irizpidea
<p>5. Katuen testamentua</p> <p>Hurrekin korroan bildu eta orain arte ikusi dugunaz mintzoko gara apur bat ikasten ari garen dena gogoan izateko. Ondoren Oskorriren “katuen testamentue” abestia jarriko zaie eta letrak dioena azalduko du irakasleak ahoz; testamentu bat zer den, animaliak egun zertarako edo zergatik hiltzen diren... Gogoeta bultzatuko da denon artean. Ondoren, hurrek interesa erakusten badute eta abestia gustatu bazaie berriz jar daiteke ikasi arte. Norbaitek dantzatu nahiko balu ere libre utziko zaio.</p>	<p><u>Espazioa</u>: ikasgela</p> <p><u>Materiala</u>: musika aparatua, Oskorriren “katuen testamentua” abestia.</p> <p><u>Denbora</u>: saio osoa</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Testamentua kontzeptua ezagutzea. • Heriotza mota desberdinak ezagutzea. • Animalia batzuen heriotzari buruz gogoeta piztea (jateko, arropatarako... hiltzen diren) • Ikasitakoa birpasatzea. 	<ul style="list-style-type: none"> • Testamentua • Ondasuna • Banaketa • Akabatzea, erailtzea • Heriotza goxoa • Familia • Haserrea • Tristura • Poza • Samina • Goibeltasuna 	<ul style="list-style-type: none"> • Hil ondoren norbere ondasunak banatu daitezkeela ulertzen du • Animalia batzuen erailketak produkzioarako direla ulertzen du • Hiltzeko modu agresiboak eta goxoagoak bereizten ditu • Krudeltasuna zer den ulertzen du eta harekiko

				<p>jarrera kritikoa erakusten du</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ea badakiten non dagoen jatorri bakoitza munduan • Ea koziente diren elikaduren bidaiaren gastu eta kutsaduraz • Ea kritikotasunez argudiatzeko gai diren
<p>Garatzen diren oinarritzko diziplina baitako konpetentziak:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Hizkuntza- eta literatura-komunikaziorako konpetentzia: <ul style="list-style-type: none"> • <i>Hainbat esparrutako hitzezko, idatzizko eta ikus-entzunezko testuak ulertzea eta jarrera kritikoz balioestea.</i> 2. Zientziarako konpetentzia: <ul style="list-style-type: none"> • <i>Zientzia-jakintzak egoki erabilia eta arduraz, autonomiaz eta ikuspegi kritikoz hartzea natura-ingurunearen gaineko erabakiak.</i> 				

Seigarren saioa				
Jardueraren azalpena	Espazioa, materiala eta iraupena	Helburuak	Edukiak	Ebaluazio irizpidea
5. Katuen testamentua Aurreko saioan ikasitako abestia birpasatuko da.	<u>Espazioa</u> : ikasgela <u>Materiala</u> : musika aparatua, Oskorriren “katuen testamentua” abestia. <u>Denbora</u> : 15 minutu	<ul style="list-style-type: none"> • Testamentua kontzeptua ezagutzea. • Heriotza mota desberdinak ezagutzea. • Animalia batzuen heriotzari buruz gogoeta piztea (jateko, arropatarako... hiltzen diren) • Ikasitakoa birpasatzea. 	<ul style="list-style-type: none"> • Testamentua • Ondasuna • Banaketa • Akabatzea, erailtzea • Heriotza goxoa • Etika • Familia 	<ul style="list-style-type: none"> • Hil ondoren norbere ondasunak banatu daitezkeela ulertzen du • Animalia batzuen erailketak produkzioarako direla ulertzen du • Hiltzeko modu agresiboak eta goxoagoak bereizten ditu

				<ul style="list-style-type: none"> Krudeltasuna zer den ulertzen du eta harekiko jarrera kritikoa erakusten du
<p>Garatzen diren oinarritzko diziplina baitako arloak:</p> <p>2. <i>Ingurua</i> ezagutzea:</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>Beren ingurua modu aktiboan aztertu, egoera eta gertaera esanguratsu batzuei buruzko interpretazioak egin eta horiek ezagutzeko interesa izateko gaitasuna.</i> <i>Natur ingurunearen oinarritzko osagaiak eta haien harreman eta aldaketa batzuk ezagutu eta baloratzeko.</i> <p>3. <i>Hizkuntzak</i>: komunikazioa eta irudikapena:</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>Literaturako testu batzuk ulertu, errepikatu eta sortzea, eta haiekiko estimuko, gozameneko eta intereseko jarrerak garatzea.</i> <i>Sentimenduak, nahiak eta ideiak adieraztea bai ahozko hizkuntzaren bidez, bai bestelako hizkuntzen bidez, eta beren asmora eta egoerara hobekien egokitzen dena aukeratzea.</i> 				
6. Izan ala ez izan Irakasleak antzerkiko gidoia	<u>Espazioa</u> : ikasgela <u>Materiala</u> : antzerkiko gidoia.	<ul style="list-style-type: none"> Heriotzaren beharraz jabetzea. 	<ul style="list-style-type: none"> Antzerkia Pertsonaia 	<ul style="list-style-type: none"> Testua ulertzen du

<p>banatuko die, zenbakiekin ordenatuta, beraien esaldiaren aurreko eta ondorengo oinekin. Berak irakurriko ditu osorik bi aldiz. Ondoren, guztien artean, ahots goran, irakurriko dute. Esaldiak oso sinpleak eta laburrak izango dira. Irakurtzen ez badakite oraindik, irakasleak ahoz errepikatuko die esan beharrezkoa buruz ikasi arte.</p>	<p><u>Denbora:</u> 15 minutu.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Heriotza onartzen jakitea. • Heriotza naturaltasunez tratatzea. • Antzerki baten ezaugarriak ezagutzea: pertsonaiak, narratzailea, eszena... • Ondo pasatzea 	<ul style="list-style-type: none"> • Gidoia • Narratzailea • Eszena • Atrezzoak • Sarrera • Irteera • Ahotsa • Hasiera • Amaiera • Korapiloa • Gertaera • Derrigorrezkoa • Beharrezkoa 	<ul style="list-style-type: none"> • Gertatzen dena ulertzen du • Heriotza jaiotzea besteko garrantzitsua dela ulertzen du • Hasiera orok amaiera egotea dakarrela ulertzen du • Bere testua buruz ikasteko gai da • Bere txanda eta besteena errespetatzen du • Ahoskera altua
---	-----------------------------------	---	---	---

				eta garbia erabiltzen du.
<p>Garatzen diren oinarrizko diziplina baitako arloak:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Nork bere burua ezagutzea eta autonomia pertsonala:<ul style="list-style-type: none"> • <i>Bere sentimenduak, emozioak, beharrak edo lehentasunak identifikatzeko gaitasuna, hala nola haiek besteei azaldu eta komunikatzekoa, besteenak ere identifikatuz eta errespetatuz.</i> 2. Ingurua ezagutzea:<ul style="list-style-type: none"> • <i>Beren ingurua modu aktiboan aztertu, egoera eta gertaera esanguratsu batzuei buruzko interpretazioak egin eta horiek ezagutzeko interesa izateko gaitasuna.</i> • <i>Natur ingurunearen oinarrizko osagaiak eta haien harreman eta aldaketa batzuk ezagutu eta baloratzeko.</i> 3. Hizkuntzak: komunikazioa eta irudikapena:<ul style="list-style-type: none"> • <i>Literaturako testu batzuk ulertu, errepikatu eta sortzea, eta haiekiko estimuko, gozameneko eta intereseko jarrerak garatzea.</i> • <i>Sentimenduak, nahiak eta ideiak adieraztea bai ahozko hizkuntzaren bidez, bai bestelako hizkuntzen bidez, eta beren asmora eta egoerara hobekien egokitzen dena aukeratzea.</i>				

Zazpigarren, zortzigarren eta bederatzigarren saioak				
Jardueraren azalpena	Espazioa, materiala eta iraupena	Helburuak	Edukiak	Ebaluazio irizpidea
<p>6. Izan ala ez izan</p> <p>Antzerkiko gidoiak ikasten hasiko gara, gutxienez 3 aldiz osorik irakurtzen bakoitzak bere esaldia esanez eta txandak errespetatuz. Irakurketa horien ondoren antzerkia bera antzeztuko da: espazioen banaketa, eszenen banaketa, pertsonaien itxura eta abar guztien artean pentsatuz.</p>	<p><u>Espazioa</u>: ikasgela</p> <p><u>Materiala</u>: gidoia eta mozorro desberdinak pertsonaiak irudikatzeko.</p> <p><u>Denbora</u>: saio osoa.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Heriotzaren beharraz jabetzea. • Heriotza onartzen jakitea. • Heriotza naturaltasunez tratatzea. • Antzerki baten ezaugarriak ezagutzea: pertsonaiak, narratzailea, eszena... • Ondo pasatzea 	<ul style="list-style-type: none"> • Narratzailea • Eszena • Atrezzoak • Sarrera • Irteera • Ahotsa • Hasiera • Amaiera • Korapiloa • Gertaera • Emozioa • Derrigorrezkoa • Beharrezkoa 	<ul style="list-style-type: none"> • Testua ulertzen du • Gertatzen dena ulertzen du • Heriotza jaiotzea bezain garrantzitsua dela ulertzen du • Hasiera orok amaiera egotea dakarrela ulertzen du • Bere testua buruz ikasteko gai da • Bere txanda eta besteena errespetatzen du

				<ul style="list-style-type: none"> • Ahoskera altua eta garbia erabiltzen du. • Ea txandak errespetatzen dituen
<p>Garatzen diren oinarrizko diziplina baitako arloak:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Nork bere burua ezagutzea eta autonomia pertsonala: <ul style="list-style-type: none"> • <i>Bere sentimenduak, emozioak, beharrak edo lehentasunak identifikatzeko gaitasuna, hala nola haiek besteei azaldu eta komunikatzekoa, besteenak ere identifikatuz eta errespetatuz.</i> 2. Ingurua ezagutzea: <ul style="list-style-type: none"> • <i>Beren ingurua modu aktiboan aztertu, egoera eta gertaera esanguratsu batzuei buruzko interpretazioak egin eta horiek ezagutzeko interesa izateko gaitasuna.</i> • <i>Natur ingurunearen oinarrizko osagaiak eta haien harreman eta aldaketa batzuk ezagutu eta baloratzeko.</i> 3. Hizkuntzak: komunikazioa eta irudikapena: <ul style="list-style-type: none"> • <i>Literaturako testu batzuk ulertu, errepikatu eta sortzea, eta haiekiko estimuko, gozameneko eta intereseko jarrerak garatzea.</i> • <i>Sentimenduak, nahiak eta ideiak adieraztea bai ahozko hizkuntzaren bidez, bai bestelako hizkuntzen bidez, eta beren asmora eta egoerara hobekien egokitzen dena aukeratzea.</i> 				

Hamargarren saioa				
Jardueraren azalpena	Espazioa, materiala eta iraupena	Helburuak	Edukiak	Ebaluazio irizpidea
<p>6. Izan ala ez izan</p> <p>Egunetan entseatutako antzerkiaren emanaldia eskainiko zaie lau urteko gelako ikasleei.</p>	<p><u>Espazioa</u>: ikasgela</p> <p><u>Materiala</u>: gidoia eta mozorro desberdinak pertsonaiak irudikatzeko.</p> <p><u>Denbora</u>: saio osoa.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Heriotzaren beharraz jabetzea. • Heriotza onartzen jakitea. • Heriotza naturaltasunez tratatzea. • Antzerki baten ezaugarriak ezagutzea: pertsonaiak, narratzailea, eszena... • Ondo pasatzea 	<ul style="list-style-type: none"> • Narratzailea • Eszena • Atrezzoak • Sarrera • Irteera • Ahotsa • Hasiera • Amaiera • Korapiloa • Gertaera • Emozioa • Derrigorrezkoa • Beharrezkoa 	<ul style="list-style-type: none"> • Testua ulertzen du • Gertatzen dena ulertzen du • Heriotza jaiotzea besteko garrantzitsua dela ulertzen du • Hasiera orok amaiera egotea dakarrela ulertzen du • Bere testua buruz ikasteko gai da • Bere txanda eta besteena errespetatzen du

				<ul style="list-style-type: none"> • Ahoskera altua eta garbia erabiltzen du • Ea txandak errespetatzen dituen
<p>Garatzen diren oinarrizko diziplina baitako arloak:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Nork bere burua ezagutzea eta autonomia pertsonala: <ul style="list-style-type: none"> • <i>Bere sentimenduak, emozioak, beharrak edo lehentasunak identifikatzeko gaitasuna, hala nola haiek besteei azaldu eta komunikatzekoa, besteenak ere identifikatuz eta errespetatuz.</i> 2. Ingurua ezagutzea: <ul style="list-style-type: none"> • <i>Beren ingurua modu aktiboan aztertu, egoera eta gertaera esanguratsu batzuei buruzko interpretazioak egin eta horiek ezagutzeko interesa izateko gaitasuna.</i> • <i>Natur ingurunearen oinarrizko osagaiak eta haien harreman eta aldaketa batzuk ezagutu eta baloratzeko.</i> 3. Hizkuntzak: komunikazioa eta irudikapena: <ul style="list-style-type: none"> • <i>Literaturako testu batzuk ulertu, errepikatu eta sortzea, eta haiekiko estimuko, gozameneko eta intereseko jarrerak garatzea.</i> • <i>Sentimenduak, nahiak eta ideiak adieraztea bai ahozko hizkuntzaren bidez, bai bestelako hizkuntzen bidez, eta beren asmora eta egoerara hobekien egokitzen dena aukeratzea.</i> 				

Azken saioa				
Jardueraren azalpena	Espazioa, materiala eta iraupena	Helburuak	Edukiak	Ebaluazio irizpidea
<p>3. Murala</p> <p>Azken asteotan ikasitakoari buruzko hausnarketa saio bat egingo dugu heriotzari buruz ikasitako, sentitutako, bizitzako... dena gogora ekarriz eta denon artean gogoeta eginez.</p> <p>Ondoren, hitz egindako guzti hori gure murala osatzeko erabiliko dugu.</p>	<p><u>Espazioa:</u> ikasgela</p> <p><u>Materiala:</u> murala egiteko paper zati handia, margoak, arkatzak...</p> <p><u>Denbora:</u> saio osoa</p>	<ul style="list-style-type: none"> Ikasi dugun guztiaz hausnarketa egitea Ikasitakoa eta ikasitako modua ebaluatzea Laburpen bat egitea 	<ul style="list-style-type: none"> Bizitza Heriotza Zaintza Aldaketa Arnasa Ura Elikadura Kontzeptua Ideia Familia Maskota Eritasuna Bat-batekoa Zerua Derrigorrezko 	<ul style="list-style-type: none"> Ideiak eta kontzeptuak argi dituzte Heriotzari buruz erreparrorik gabe hitz egiteko gai dira Heriotza bizitzako prozesu beharrezko eta natural gisa ulertzen dute Beraien emozioak adierazteko gai dira Literaturak

			<p>a</p> <ul style="list-style-type: none"> • Beharrezkoa • Testamentua • Tristura • Poza • Lasaitasuna • Haserrea • Samina • Laguntasuna • Maitasuna 	<p>emozioen kudeaketan lagundu dezakeela ikusi dute</p>
--	--	--	--	---

Garatzen diren oinarritzko diziplina baitako arloak:

1. Nork bere burua ezagutzea eta autonomia pertsonala:

- *Bere gorputza, haren elementuak eta funtzio batzuk ezagutzeko gaitasuna, jardun eta adierazteko aukerak ezagutzekoa eta keinu eta mugimenduak gero eta zehatzago koordinatu eta kontrolatzekoa.*
- *Segurtasunari, higieneari eta osasuna bizkortzeari buruzko hazturak eta jarrerak eskuratzeko gaitasuna, oreka eta ongizate emozionaleko eguneroko egoerak estimatu eta gozatzeko.*

2. Ingurua ezagutzea:

- *Beren ingurua modu aktiboan aztertu, egoera eta gertaera esanguratsu batzuei buruzko interpretazioak egin eta horiek ezagutzeko interesa izateko gaitasuna.*

- *Natur ingurunearen oinarritzko osagaiak eta haien harreman eta aldaketa batzuk ezagutu eta baloratzekoa, hura zaindu, errespetatu eta kontserbatzeko erantzukizuna hartzekoa.*

3. Hizkuntzak: komunikazioa eta irudikapena:

- *Sentimenduak, nahiak eta ideiak adieraztea bai ahozko hizkuntzaren bidez, bai bestelako hizkuntzen bidez, eta beren asmora eta egoerara hobekien egokitzen dena aukeratzea.*
- *Hizkuntza erabiltzea ikasi, irudikatu, komunikatu, gozatu eta ideiak eta sentimenduak adierazteko; ahozko hizkuntza besteekin harremanetan egon eta bizikidetza erregulatzeko bide gisara baloratzea.*

4.7 Ebaluazioa

Ebaluazioa unitatean zehar ezarritako helburuak bete diren ala ez jakiteko eta zerbait aldatu edo hobetu behar denaren asmoarekin egiten da. Kasu honetan ea irakasleek heriotza eta bizi zikloa zer diren ulertu duten, ea haurren bizitzetan heriotzak izan duen presentzia aztertu eta handik ondorioak atera duten eta ea gaia normalizatzeko zein beraien sentimentuak akonpainatzeko literaturak eman diezagukeen laguntzaz ohartu diren ebaluatuko da, besteak beste.

Haur Hezkuntzan gehien erabiltzen den tresnaz baliatuko da sekuentzia didaktiko honetan ebaluazioa egiteko: behaketa zuzena. Jarduera bakoitzean adierazitako irizpideei (ikus “4.7 jarduera taulak” ataleko tauletako “ebaluazio irizpideak”) arreta berezia jarriko zaie eta behaketa zuzenaren bidez ebaluatuko dira gero horiek irakasleak bere koadernoan jasoz. Hala ere, hitzak eta pentsamenduak haizeak daramatzanez, egunerokoa proposatzen dut egunean zehar aipagarrienak izan diren uneak eta aipamenak idatziz gordetzeko.

Bestalde, sekuentziak hainbat produkzio eskaintzen ditu zeintzuk irakasleari lagungarri egingo zaizkionak haur bakoitzaren nondik norakoak hobeto ezagutzeko. Kasu honetan sekuentzia ebaluatzeko aztergai nagusia murala da, aurrezagutzak eta ikasi den guztia irudikatuko litzatekeelako bertan. Horrez gain, zuhaitz genealogikoa, maleta ibiltarian bildutako materiala eta antzerkia ere erabilgarriak egingo zaizkigu zeregin honetan. Hauen nolakotasunari erreparatuz edo behatuz ere osatuko da ebaluazioa, horrek bakoitzaren jakintzen eskuragarritasuna neurtzen lagunduko baitu.

Behin sekuentzia didaktikoa bukatutakoan, irakasleak bere ondorioak atera beharko ditu hasierako asmoetatik bukaerako emaitzekin egon den aldeari erreparatuz. Helburuak, materialak, denboralizazioa edo beste zerbait aldatu beharko balitz, aldatzeko eta hurrengo esku artean izango dituen proiektuetan kontuan izateko.

5. ONDORIOAK

Covid 19 birusa dela eta, aurren ez da posible izan egindako lana praktikara eramatea. Hori dela eta lan honen izaera desberdina da normalean izaten ohi denarekin alderatuz. Etorkizunean gaia lantzeko beharra edo nahia duen irakasleren bati luzatutako proposamen soil bat besterik ezin izan da aurkeztu. Hori kontuan izanda ezin da jakin sekuentzia didaktiko honen egokitasuna zenbaterainokoa den. Edozein proposamen bezala, argi utzi nahi da guztiz malgua dela eta irakurleak komenigarri ikusten dituen adina aldaketa egin diezazkiokeela.

Lanean zehar nahiko argi utzi da gizartean badagoela gaia lantzeko behar bat baina oraindik ere helduoi erreparo handia ematen digula honi eusteak. Nik neuk ere, aitortzen dut hainbat zalantza une igaro ditudala lana egin bitartean gaiak berez duen sentiberatasunak eraginda. Hala ere, ezin dugu ahaztu sarritan helduok aurre-ideia eta esperientzia batzuez kutsatuta egoten garela baina haurrek badutela berezko naturaltasun bat edozein gai lantzeko orduan. Hezkuntzak, gizartearen atal oinarritzeko bat den heinean, badu behar horri erantzuteko ardurarik. Ardura horren zama batzuetan modu zuzenean eta beste batzuetan zeharkako moduetan ikusi ahal izan da bai hezkuntza arautzen duen Foru Dekretuan eta baita ere gaian adituak diren hainbat autoreen hitzetan.

Edozein arlotan prebentzioan jardutearen garrantzia azpimarratu nahiko nuke. Lan prebentiboa beti egiten da ondorio batzuk leundu eta nolabaiteko ongizatea bermatzeko aldera. Gai honekin ere, prebentzioaren aldeko apustu bat egiteak haurren osasun mentalean batez ere onura handiak ekar ditzakeela sinesten dut. Ez dago zertan itxaron behar gelan heriotza kasu bat ematea gaia landu ahal izateko. Are gehiago, normalean inork ez du espero gai hau gelan noizbait landu behar izatea eta gertatzen denerako jada beranduegi izaten da: ezustean harrapatzen gaitu materialik gabe eta laguntzetara jotzeko ia aukerarik gabe. Honek zenbait kasutan gaiaren artatzea hala nolakoa izatea dakar. Gainera, unean bertan lantzen dugu normalean eta baliteke heriotza bizitzen ari den ume hori horretarako prest ez egotea oraindik eta on beharrez kalte egitea umeari. Hori ekiditeko beraz, jar dezagun indarra jardura prebentiboetan.

Lan honetan aurre egin nahi izan zaion beste erronka bat euskararena izan da. Badira material anitz beste hizkuntza batzuetan baina gurean oso gutxi daukagu, tamalez. Hori dela eta euskarazko material berria sortzeko ere garrantzia eman zaio. Horrez gain saiatu naiz bibliografian ahalik eta euskarazko erreferentzia gehiena biltzen. Are gehiago, sekuentzia didaktikoan “Jakes eta herio” liburua erabili den arren, eranskinetako 7. atalean gaia lantzen duten euskarazko beste hainbat libururen zerrenda atxikitzen da proposamen gisara, izan ere, arestian aipatu bezala sekuentziaren izaera guztiz malgua da eta edozein aldaketa onartzen da.

Kasu honetan antzerkia modu gidatu batez bideratu bada ere, proposamen huts bat dela gogorarazi nahi da. Hau da, antzerkia beste hainbat modutara egiteko aukera ireki dakiekeela ikasleei: antzerki beltza eginez, txotxongiloen bidez, itzalen bidezko antzerki txinatarra eta abar. Horrez gain, antzerki bidez kontatu nahi dena beraiek sortzeko aukera badago baita ere. Horrela agian ikasleen motibazioa areagotu egin daiteke. Kasu honetan antzerkia edukiak transmititzeko baliabide nagusia izanik jarduera bideratuagoa izatea erabaki da “Jakes eta herio” ipuinaren moldaketa baten eskutik.

Bukatzeko, Euskal Herriko irakaslegoa oso ederra izan daitekeen gai hau lantzerantz animatu nahiko nuke gure bizipen eta estereotipoak alde batera utzita. Zoragarria izango litzateke gai honen inguruko komunitate bat eraiki eta gure bizipen, lan eta esperientziak elkarrekin banatu ahal izatea.

Conclusión

Este año a causa de la situación creada por el virus Covid 19 no me ha sido posible llevar a la práctica el trabajo realizado. Es por ello que la naturaleza de este trabajo difiere de lo habitual.

Solamente he podido presentar una simple propuesta para aquel profesor que sienta la necesidad o quiera tratar el tema en un futuro. Así pues, no se sabe hasta qué punto es adecuada la secuencia didáctica aquí propuesta, ya que no se ha llevado al cabo con alumnos reales. Me gustaría dejar claro que como cualquier propuesta es flexible y el lector puede hacer cuantos cambios crea convenientes.

En el trabajo se ha dejado bastante claro que socialmente existe una necesidad de tratar este tema, a pesar de que a los adultos nos dé apuro. A nivel personal tengo que admitir que yo misma he dudado mientras realizaba este trabajo, dada la sensibilidad del tema. De todas formas, no podemos olvidar que los adultos tenemos prejuicios y estamos “contaminados” de experiencias que los niños no tienen. Los niños tienen una naturalidad propia para tratar cualquier tipo de tema. La educación, siendo una parte crucial de la sociedad, tiene la obligación de responder a esta necesidad. Se ha podido constatar como la carga de esta responsabilidad ha caído de una forma directa algunas veces, y transversal en otras, tanto en el decreto foral que legisla la educación como en las palabras de varios autores especializados en la materia.

Como en cualquier disciplina me parece de mucha importancia la prevención. El trabajo preventivo siempre se realiza con la intención de que las consecuencias sean menores y garantizar cierto bienestar. Por lo tanto, creo que apostar por un trabajo preventivo repercute positivamente en la salud mental de los niños. No hay que esperar a que se dé el caso de una pérdida para abordar el tema. Es más, diría que nadie se espera tener que tratar este tema en clase, y cuando se da el caso, ya es tarde: nos coge desprevenidas, sin material y sin poder pedir ayuda. Además, el tema se suele tratar en el momento en el que se ha producido la pérdida y puede que el niño que lo ha sufrido no esté aún preparado y lo perjudiquemos en vez de ayudarlo. Para prevenir esta situación centremos las fuerzas en prácticas preventivas.

El euskera es otro reto que se ha querido tratar en este trabajo. Existen muchos materiales en otros idiomas, pero por desgracia en el nuestro no. Es por ello que crear material didáctico en euskera ha tenido bastante importancia. Además, aprovecho para impulsar el material que existe en nuestra lengua tanto a la hora de recabar información como a la hora de hacer propuestas específicas para la escuela. Por lo que he intentado en la bibliografía dar el máximo de referencias en euskera. Hay que añadir que en la secuencia se ha utilizado el libro “Jakes eta herio” y en el apartado de “anexos” se ha añadido una lista con varios libros que tratan este tema en euskera. Como he mencionado anteriormente esto es una propuesta flexible, y admite cualquier tipo de cambios.

En cuando a la obra de teatro, aunque en este caso se haya orientado de una forma guiada me gustaría recordar que no es más que una propuesta. Lo que quiero decir es que se puede abrir a los alumnos la posibilidad de hacer teatro de otras formas: haciendo teatro negro, títeres, teatro chino a través de sombras, etc. Incluso los propios niños pueden ser los creadores de lo que se quiere contar a través del teatro, motivando así al alumnado. En este caso siendo el teatro el principal medio de transmisión de contenidos, se ha optado por una actividad más orientada a través de una adaptación del cuento de “Jakes eta herio”.

Para finalizar me gustaría hacer un llamamiento al profesorado del País Vasco para que dejen a un lado los estereotipos y prejuicios con la intención de tratar este tema. Sería maravilloso crear una comunidad donde poder compartir nuestras vivencias, trabajos y experiencias.

6. BIBLIOGRAFIA

- ❖ Álvarez, E. (1998). El niño y la muerte. *Revista de la Asociación Española de Neuropsiquiatría*, Vol. 18, (75) 45-61 .
- ❖ Álvarez, E. (2017). Nola landu daiteke ikasleekin doluaren gaia? *Hik Hasi*, 223.
- ❖ Andonegi, I., Ormazábal, T., Pascual, A.M., Rosas, R. & Ugalde, A. (2016) *Orientaciones para una Actuación Educativa en Procesos de Duelo*. Bidegin: Donostia.
- ❖ Arnal, T. (2012). Haurra eta heriotza. *Hik Hasi*, 169.
<http://www.hikhasi.eus/Albistegia/20120611/haurra-eta-heriotza-txabi-arnal-ehuko-irakaslea-eta-idazlea> orrialdetik jasotako datuak.
- ❖ Axular Lizeoa (2020)
http://axular.net/download/files/educacion/txostenak/5_urteko_txostena.pdf
orrialdetik jasotako datuak.
- ❖ Botelho, R. G. (2013). Las funciones de la literatura infantil en la educación. *Revista Iberoamericana De Educación*, (61), 1-10.
- ❖ Caldin, C. (2001). A leitura como função terapeutica: biblioterapia. *Encontros Bibli*. (12) 32-44.
- ❖ Cid, L. (2011). *Explicame qué ha pasado. Guía para ayudar a los adultos a hablar de la muerte y el duelo con los niños*. Fundación Mario Losantos del Campo. Madril.
- ❖ Cortina, M. (2010). *El cine como recurso didáctico de educación para la muerte: implicaciones formativas para el profesorado*. Tesis Doctoral. Madril: Universidad Autónoma de Madrid.
- ❖ Diaz Geoane, P. (2011). *Hablemos de Duelo: manual práctico para abordar la muerte con niños y adolescentes*. Madril: Fundación Mario Losantos del Campo.
- ❖ Federacion de Enseñanza de CC.OO de Andalucía (2009). El rincón de la biblioteca, imprescindible en Educación Infantil. *Temas para educacion: revista digital para profesionales de la enseñanza*. (1).

- ❖ González, I. & De la Herrán, A. (2010). Sobre los miedos y la muerte en Educación Infantil. *Tendencias pedagógicas*. (15) 125-147.
- ❖ Hernández, F. (2000). *Los proyectos de trabajo: la necesidad de nuevas competencias para nuevas formas de racionalidad*. Educar. Universitat de Barcelona
- ❖ Hernandez, F. & Ventura, M. (2010). *Curriculuma lan-proiektuen bidez nola antolatu. Ezagutza kaleidoskopio bat da*. EAE: Grao.
- ❖ Hernández Arias, J.R. & Saric, E. (2000). *La muerte. Una antología*. Madril,: Valdemar.
- ❖ Izagirre, P. (2003). Bizitzarako hezi: Heriotzarako hezi. Heriotza hezkuntzan. *Hik Hasi*, (12) 5-43.
- ❖ Izagirre, P. (2003). Heriotza heziketan. *Hik Hasi 12. monografikoa*. Donostia,: Xangorin.
- ❖ Kubler-Ross, Elizabeth; Kessler, David. (2006). *Sobre el duelo y el dolor*. España: Luciérnaga.
- ❖ Lacueva, A. (1998). La enseñanza por proyectos: ¿mito o reto? *Revista Iberoamericana de Educación* (16) 1-17.
- ❖ Martinez, N. (2015). *Heriotzaren trataera Haur Hezkuntzan: 4 eta 5 urteko geletarako proposamen didaktikoa*. Gradu Bukaerako Lana. Euskal Herriko Unibertsitatea. Gasteiz.
- ❖ Marzabal Albaina, I. (2007). Cine, ética y medicina ante el final de la vida: el poder de las metáforas. *Revista de Medicina y Cine*, (3) 23-31.
- ❖ Mas, A. (2018). *Cómo tratar la muerte a través de la literatura infantil*. Trabajo Fin de Grado. Universidad de Valladolid.
- ❖ Norero, C. (2018). La maduración cerebral en el niño. El caso de la adquisición del concepto de muerte y su evolución. *Revista Chilena de Pediatría*, (89), 137-142.
- ❖ Perrenoud, P. (2000). Aprender en la escuela a través de proyectos: ¿por qué? *Revista de Tecnología Educativa*. (3), 311-321.

- ❖ Piñeiro Fernández, B. (2016). *Morir: la muerte como ámbito de intervención de la educación social*. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela.
- ❖ Plaxats, M.A., Izagirre, P. & Akordagotia, M. (2002). Heriotza heziketan: pedagogia berria sortzeko erronka. *Hik Hasi*.
<http://www.hikhasi.eus/Artikuluak/20020701/heriotza-heziketan-pedagogia-berria-sortzeko-erronka> orrialdetik jasotako datuak.
- ❖ Poch Avellán, C. (2009). ¿Por qué es necesaria una pedagogía de la muerte?. *Cuadernos de Pedagogía*. (388) 52-53.
- ❖ Rodríguez, M.L (2004). *La teoría del aprendizaje significativo*. Concept Maps: Theory, Methodology, Technology Proc. of the First Int. Conference on Concept Mapping. Iruñea.
- ❖ Ruiz de Loizaga, H. (2017). *Heriotzaren eta doluaren trataera Lehen Hezkuntzan*. Gradu bukaerako lana. Euskal Herriko Unibertsitatea. Leioa.
- ❖ Sánchez, M. (2009). La biblioteca en el aula de educación infantil: la magia de los libros. *Revista innovacion y experiencias educativas*. (16) 1-9.
- ❖ Sánchez, M. & Serrano, F.J & Atenza, A. & Martínez, M.J (2019). *Las cosas que no me cuentas: propuesta de innovación educativa para la pérdida y el duelo*. Barcelona: Octaedro.
- ❖ Worden, J.W. (1996). *Children and grief: When a parent dies*. New York: Guilford.
- ❖ Scalici, E. (2013). La muerte en las diferentes culturas. *La muerte y el duelo en las diferentes culturas*.
https://proyecto.webescuela.cl/sistema/webclass/home/recursos/resource/15/ofimatica/964678_15_3MOJsE04_lamuerteendiferentesculturas.pdf
orrialdetik jasotako datuak.

7. ERANSKINAK

➤ 1. Elkar zain dezagun: Erregistro orria

ZAINDUTAKO LANDAREA	ZAINDU GABEKO LANDAREA
	
Hasi al da?	Hasi al da?
Zenbat?	
Kolorerik aldatu al zaio?	Kolorerik aldatu al zaio?
Itxura ona duela uste al duzu?	Itxura ona duela uste al duzu?
Bizirik dagoela uste al duzu?	Bizirik dagoela uste al duzu?

➤ 2. Maleta ibiltaria: gurasoentzako oharra

Guraso agurgarriok:

Hemen gatoz berriro ikasgelako gaiak etxean lantzeko aukera ematen dizuen maleta ibiltariarekin.

Badakizue hiruhilabeteko honetan “bizitzaren zikloa” proiektua aurrera eramaten ari garela. Proiektuari amaiera emate aldera *heriotzari* buruz jardungo gara hurrengo egunetan. Zuek ere etxean honi buruz jardun nahiko bazenute liburu eta film batzuk proposatzen dizkizuegu; hemen, maletaren barruan aurkituko dituzue. Guk jarritakoaz gain zuek ere gaiarekin lotutako materiala gehitzeko aukera duzue. Gogoratu proiektua bukatu arte material hori gure gelan geratuko dela.

Koadernotxoan, beti bezala, gurekin elkarbanatu nahi duzuen esperientziaren bat edo beste zerbait idatzi nahiko bazenute ere aukera duzue.

Beti bezala, maletako materiala eta koadernotxoaren erabilera zuen aukerakoa izango da. Inor ez dago ezentara behartuta. Hala ere, zuen gehikuntzak oso politak eta aberatsak dira gu guztiontzat! Animateko bazinete, primeran! Oso pozik jasotzen ditugu.

Norbaitek zalantzarik badu, badakizue lasai jo dezakezuela guregana zalantza horiek argitzeko.

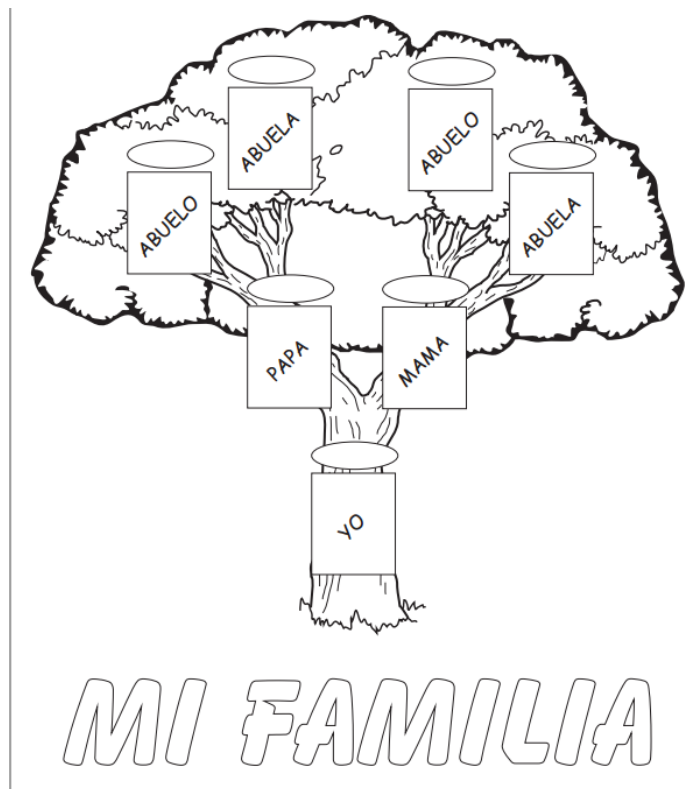
Espero dugu guk adina disfrutatzea.

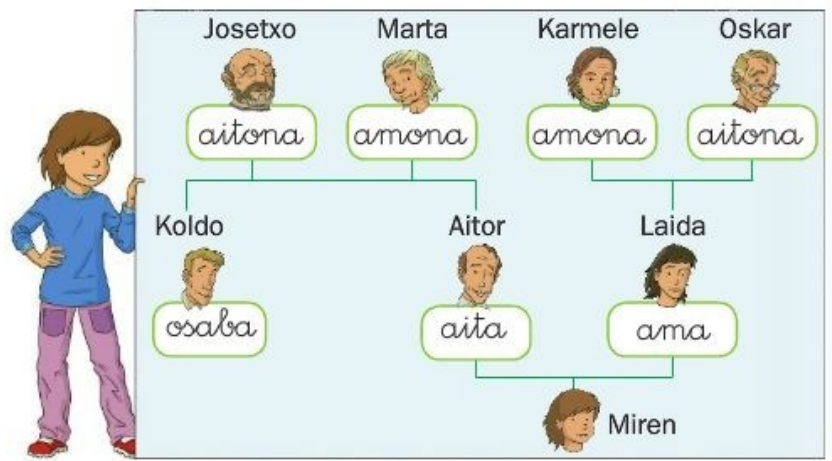
Laster arte eta mila esker.

5-6 urteko geletako irakasleak.

➤ 4. Etxeko sustraiak

Hona hemen zuhaitzen adibide batzuk proposamen gisa:

➤ 5. Katuen testamentue

Abestiaren esteka: <https://www.youtube.com/watch?v=VAcffN5oCkI>

Abeslaria: Oskorri

Abestiaren letra:

Hil da, hil da
Gure katue
Ein dau, ein dau
Testamendue

Hil da, hil da
Gure katue
Ein dau, ein dau
Testamendue

Amumantzako, amumantzako
Hainkak eta burue
Aititantzako, aititantzako
Abarkak eiteko narrue
Mantxonintzako, Mantxonintzako
Tripa-barrue
Horixe dala, horixe dala
Katuen testamendue

Hil da, hil da
Gure katue
Ein dau, ein dau
Testamendue

Hil da, hil da
Gure katue
Ein dau, ein dau
Testamendue

Amumantzako, amumantzako
Hainkak eta burue
Aititantzako, aititantzako
Abarkak eiteko narrue
Mantxonintzako, Mantxonintzako
Tripa-barrue
Horixe dala, horixe dala
Katuen testamendue

➤ **6. Jakes eta herio ipuinaren moldaketa:**

Bazen behin Jakes izeneko mutiko bat. Bere gurasoekin bizi zen. Hala ere, ama hilzorian zegoen; medikuek esaten zuten ez zegoela konponbiderik. Honek Jakes oso triste jartzen zuen.

Egun batean Jakes hondartzara joan zen negar egitera eta han bat-batean kapa beltz bat eta aurpegia estalita zuen pertsona batekin egin zuen topo eta galdetu zion:

- Zein da Babarruenea etxeko bidea?
Jakes pertsona hori Herio zela konturatu zen, eta bere etxera zihoala bere amaxoren bila. Mutiko oso azkarra zenez esan zion:
- Nor zara zu?
- Herio
- Ez dizut sinesten! Frogatu beharko duzu!
- Ados. Zer egin behar dut?
- Benetan Herio bazara, zerua osorik bete ahalko duzu!

Orduan, Herio hazi eta hazi egin zen zerua estali eta den dena ilun utzi arte. Bere tamainara itzuli eta esan zion Jakesi:

-Ikusi duzu?

- Ez, nik ez dut ezer ikusi. Dena ilun-ilun zegoen. Benetan Herio zarela ikusteko, izugarritzko oihua egin ahalko duzu! Itsasoko harriak ere honaino ekartzeko modukoa!

Heriok oihu izugarria egin arren, Jakesek esan zion:

- Nire amak askoz ozenago oihukatzen du. Um... benetan herio bazara, kutxa honetan sartzeko gai izango zara!

Eta Jakesek kutxa txiki bat atera zuen bere poltsikotik. Herio bertan sartu eta Jakesek giltzaz itxi zuen kutxa. Orduan, lasai joan zen bere amarengana. Etxera itzuli zenean amak esan zion:

-Jakes! Askoz hobeto sentitzen naiz, baina gose handia daukat! Zoaz harategira eta ekarri xingar pixka bat.

Jakesek amak esandakoa egin zuen. Harategira iritsi zenean:

- Egun on. Xingar pixka bat nahi dut.

- Hara, Jakes, gaur ezin izan dut inolako animaliarik hil. Ahaleginak egin arren, ez dut lortu! Ezingo dizut ezer saldu.
Jakes orduan etxera joan eta gertatutakoa kontatu zion amari. Hark esan zion:
- Orduan zoaz baratzerara eta ekarri barazki batzuk; zopa goxo-goxoa egingen dugu.

Jakes baratzerara joan zen eta azenario bat ateratzen saiatu. Azenario erdia lurretik kanpo zuenean baina, indar misteriotsu batek beherantz tiratu zion eta azenarioa lurpean geratu zen berriz. Gauza berdina pasa zitzaion beste barazki batzuekin. Orduan etxera joan eta amari kontatu zion. Egunak pasa ahala denek zuten geroz eta gose handiagoa. Ezin zuten ezertxo ere jan. Orduan Jakesen aitak esan zuen:

- Ez dakit zergatik dagoen mundua horren arraro, baina baietz zuk zerikusia izan kontu honetan...

Jakesek lurrera begiratu eta esan zuen:

- Heriorekin topo egin nuen amaxoren bila zetorrela eta kutxa batean sartu nuen.
- Jakes, asmo onez egin duzu baina ezin dugu horrela jarraitu. Herio askatu behar duzu.

Jakesek amari muxu bat eman, eta begiak malkoz beterik korrika joan zen hondartzara Herio askatzera. Han kutxa askatu eta Herio atera zen.

- Mila esker Jakes. Agian orain ulertuko duzu ez naizela bizitzaren etsai:ni gabe ez dago bizitzarik.

- Handik joaten da nire etxera (esan zion Jakesek oso goibel)
- Mila esker. Noizbait elkar ikusiko dugu berriz.

Jakes etxera itzuli zenean, ama hil egin zela esan zion aitak.

➤ **7. Heriotza lantzeko euskarazko hainbat ipuin eta album apropos (batzuk adinari egokitu beharko lirateke):**

- ✚ Añorga, P. (2003). *Adio, adio*. Elkar.
- ✚ Durant, Alan (2005). *Betiko*. Ttarttalo.
- ✚ Hiriart, X. (2003). *Aitona joan egin da*. Hiria Liburuak, S.L.
- ✚ Llenas, A. (2016). *Hutsunea*. Barbara Fiore.
- ✚ Mateo, R. (2018). *Egun batean dena aldatu zen*. Katakarak
- ✚ Misschaert, I. & Coenen, M. (2010). *Baltaxar, inoizko astorik bakartiena*. Ttarttalo.
- ✚ Ramón, E. & Osuna, R. (2003). *Ez da erraza, katagorri*. Kalandraka.
- ✚ Zubeldia, I. (2006). *Ama!*. Giltza.